

A FUGGEREK

JELENTŐSÉGE

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉBEN.

WENZEL GUSZTÁV

R. TAGTÓL

(OLVASTATOTT A M. TUD. AKAD. II. OSZTÁLYÁNAK 1881. DECEMBERI ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

A FUGGEREK JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉBEN.

Bon Alajos, a velencei köztársaság követe a magyar királyi udvarnál, midőn 1519. július 18-án a pregadi tanács előtt követségi végjelentését tette, Magyarország Mátyás király óta beállott hanyatlásának szomorú képét tárta fel, s névszerint azon éles ellentétre fektetett különös súlyt, mely a nagy király egykori fényes udvartartása és rendezett pénzügyei, s az akkor 14 éves II. Lajos királynak, az 1514.: 2. és 3. törvénycikkek megállapítása után is, folytonos pénzülszűke és zavart anyagi viszonyai közt magát érezte. ¹⁾

Valamennyi hazai történetírónk a magyarországi pénzügy akkori rendkívül rossz állapotáról hasonlóan szokott szólni; s ezek közül különösen Fraknoi Vilmosnak újabb fejtegetései érdekesek. Fraknoi ugyanis hazánk akkori állapotait tüzetesen vizsgálván, a situációnak egy másik oldalát emelte ki, t. i. azon ellentétet, mely a király megszorult gazdasági állapota és szegényes udvartartása, s a gazdag főpapok és hatalmas családok mód nélküli fényűzése közt mutatkozott. ²⁾

Azon kérdéssel azonban, hogy azok, kik akkor Magyarországon a király és az ország pénzügyét kezelték, ezen bajon miképen igyekeztek segíteni; hogy a folytonos szükség

¹⁾ »... tal volta nela sua cucina non e da cusinar, et non ha da viver; e talhora li soi hanno mandato a dimandar 14 ducati imprestado« Marino Sanuto Világkrónikájában 1519. július 18-ka alatt (Történelmi Tár XXV. köt. 152. l.)

²⁾ Erre különösen vonatkozik értekezése »II. Lajos és udvara« a Budapesti Szemlének 1876. XIX. és XX. számában. V. ö. Herberstein Zsigmond tudósítását, *Rerum Moscoviticarum Commentarii* (Starcewski Adalbertnél, *Historiae Ruthenicae Scriptores Exteri Saeculi XVI. I. köt.* Berlin stb. 1842. 95. sk. II.)

és szűkölködés nyomasztó súlya ellen mi eszközökkel küzdöttek; s hogy mik voltak okai annak, hogy törekvéseiknek csak csekély sikere volt, — mellékesen és egyoldalulag többen foglalkoztak ugyan; de olyan még nem volt, ki ez irányban tüzetes és mélyebb tanulmányokat tett volna. Kétségtelen tehát hogy minden adat, mely az említett kérdésre nézve felvilágosítást nyújtani képes, történeti irodalmunk szempontjából nyereménynek tekintendő.

E helyen csak azt említem fel, hogy a jelzett körülmények közt az akkor dúsgazdag augsburgi *Fugger* bankárház lépett hazánkkal előbb közelebbi összeköttetésbe, utóbb némi ideig az események előterébe is, s hogy e háznak itteni működése kiválólag országunk pénzügyi és közgazdasági viszonyaira nézve birt nagy fontossággal. A Fuggerek valamint másutt, úgy nálunk is lényegileg kereskedelmi vállalataik és pénzügyi üzérkedéseik által lettek közvetlenül nevezetessé; s mint különösség az is figyelmet érdemel, hogy nálunk mi módon voltak képesek, az ország különben legsanyarúbb conjuncturái közt is valódi ipar- és kereskedelmi hatalmat emelni. Magyarország történetében mindazonáltal más oknál fogva is érdekesek voltak. Mert működésök itt nemcsak ephemer és mulékony eredményhez vezetett: hanem oly viszonyok keletkezésének is szolgált alapul, melyek anyagi érdekeink szempontjából csaknem az egész XVI. század alatt igen jelentékenyek voltak.

Feladatomból e viszonyok felderítését tűztem ki; s ehhez képest fejtegetésemet, melynek közvetlen célja a *Fuggerek* jelentőségét hazánk történetében tiszta világosságba helyezni, négy szakra osztom, oly módon, hogy I. a *Fugger* családról általában, és annak akkori európai szerepléséről mondok pár szót; — II. azon jelentőséget fogom feltüntetni, melylyel Magyarországon a Fuggerek bankár-üzlete és nagykereskedése birt; — III. különösen magyarországi bányavállalataiknak nagyszerű kifejtéséről fogok szólni, — s IV. minthogy a Fuggerek magyar indigenátust is nyertek, és itt birtokosokká lettek, azon conjuncturákat is szemügyre fogom venni, melyek e körülményből folytak.

Adataimat kútforrások, sőt nagyobbbrészt közvetlenül levéltári

tanulmányokból merítettem¹⁾; s e tekintetben különösen azon kegyességet vagyok köteles hálával felemlíteni, melylyel *herceg Babenhause*n—*Fugger Lipót* a család Augsburgban lévő levéltárainak használását nekem megengedte, valamint azon szívélyes előzékenységet is, melylyel a hercegi és grófi ház levéltárnoka, *dr. Dobel Frigyes* úr kutatásaimat elősegítette és támogatta.

I.

A *Fugger* családnak európai jelentősége a XV. és XVI. századokban.

A *Fugger* családnak Európa XV. és XVI. századi társadalmi és gazdasági viszonyai közt, felette érdekes története van. Mert magában véve csak szerény előzményekből indulván ki, a Fuggerek azon társadalmi mozgalmak közt, melyek a XIV. század óta — valamint a német birodalom más városaiban — úgy Augsburgban is a belső nyugalmat zavarták, eszélyes tartás, szorgalom és szerencsés ipar- és kereskedelmi vállalatok folytán, Augsburgban rövid idő alatt nevezetes vagyonra és nagy tekintélyre emelkedtek; azután pedig a külső kereskedés terére lépvén, vállalataikat az akkori világ minden részére oly eredménnyel terjesztették ki, hogy a XV. századnak végén mindenütt nevezetes, sőt itt-ott túlnyomó befolyást is nyertek. Emelkedő kereskedelmi hatalmuk őket az akkor felfedezett új világba is vitte; s míg egyrésztől itt okszerűleg szervezett vállalataikkal, a szó teljes értelmében nagyszerű eredményekre tettek szert; másrésztől nem kevesebbé lettek nevezetesek azon pénzügyi segédkezés után, melyet az akkori

¹⁾ A család történetére vonatkoznak: *Stetten Pál*, Geschichte der H. R. R. freien Stadt Augspurg I. köt. Frankfurt 1743. a 295. laptól kezdve; — és ifj. *Stetten Pál*, Erläuterungen aus der Geschichte der Reichsstadt Augsb., Augsb.: 1765. 80. sk. II.; — *Dippold J. K.* Die Fugger (Allg. histor. Archiv I. 1. Lípese 1811. 19. sk. II.); — *Stramberg*, Die Fugger (Ersch és Gruber Allg. Encyclopaedie L. köt. Lípese 1849. 440. sk. II.) — *Kleinschmidt Arthur*, Augsburg, Nürnberg und ihre Handelsfürsten, Cassel 1881.

uralkodóknak és fejedelmeknek nyújtottak. S ezekhez járultak messze terjedő bányavállalataik, melyek közül a XVI. század első felében az alsó-magyarországi bányavidéken, és névszerint Besztercebányán volt bányamívelésők és fémtermelésők foglalta el az első helyet.

Mínthogy azonban én e háznak csupán Magyarországhban nyert jelentőségéről szólok; nem tartom szükségesnek történetét egészben véve, és mindazon viszonyokat is reprodukálni, melyek közte az azon korbéli többi augsburgi, nürnbergi, ulmi, regensburgi stb. elsőrangú kereskedőházak közt másutt keletkeztek. Csak általános tájékozottságra, és csupán arra lévén szükségem, a mi által a Fuggerek magyarországi szereplésének méltatása van föltételezve; a ház történetéből egyedül azon momentumokat emelem ki, melyek Magyarországgal való összeköttetését helyezik kellő világosságba.

I. A *Fuggerek* eredetét az Augsburg város közelében fekvő Graben helységben kell keresnünk, hol elődeik egykor mezei gazdaságból, takácsmesterségből, és a készített kelmék festéséből úgy a hogy éltek. Ezek közül Fugger János, idősb Fugger János takácsmesternek fia, 1376. Augsburgba telepedett át, hova öt későbbi testvére Ulrik is követte, s hol mindketten atyjok mesterségét folytatták, mely akkor Augsburgban nagy virágzásban állott. János kétszeri házassága után ¹⁾ az itteni polgári családokkal rokonsági viszonyba jutván, a takácsszéh részéről a város nagytanácsának tagjává lett, s mikor 1409. meghalt, az azon idei viszonyokhoz képest már nem csekély, 4000 forintnyi vagyont hagyott hátra.

Azon demokratikus irányú mozgalom, melylyel a czéheknek, iparuknál fogva megvagyonosodott tagjai, a czéhszervezés által támogatva, a városok régi patriciusi családainak uralma alól felszabadulni, s a községekben önállóságra emelkedni igyekeztek, a német birodalomban már a XIV. század-

¹⁾ A Fuggerek kézirati házi krónikája szerint első neje volt »Die ehersame Junckhfrau Clara Wiedalschün,« — második neje »Die erbare Junckhfrau Elisabeth« Gfattermann János tanácsbelinek leánya.

ban kezdődött. Ez Augsburgban 1368. október 21-kén történt meg, midőn a városi népnek lázadása folytán oly változás állt be, hogy a városi tanács régi patricius tagjai mellé még a czéhek köréből 12 új tag is választatott. ²⁾

S ez a reform Augsburgban az első Fuggereknek is utat nyitott, hogy a város közügyeinek tárgyalásában részt vehettek, s a város tanácsába bejuthattak.

Fugger Jánosnak fiai közül *Endre* és *Jakab* lettek nevezetesek. *Endre* az idősebb — miután fia *Jakab* 1452. III. Frigyes császártól czímerlevelet nyert — a Fugger család idősebb ágának lett alapítója, mely a családi czímerül kapott arany őz után »vom Reh«-nek neveztetett, s előkelő vagyonhoz és tekintélyhez jutott, azonban 1583. kihalt. Ez ág reánk nézve nem bír érdekel. De álláspontunkhoz képest annál fontosabb az ifjabb ág, melynek alapítója Jánosnak második fia (I.) *Jakab* a ház nagykereskedésének kezdeményezője volt (megh. 1469.), s mely — miután Jakabnak fiai III. Frigyes császártól 1473. szintén czímerlevelet, czímerül pedig egy arany lilomot kék mezőben kaptak — »von der Gölgen«-nek neveztetett.

E Jakabnak fiai, t. i. *Ulrik* (szül. 1442. megh. 1510.), — *György* (szül. 1452. megh. 1526. márczius hóban), — és (II.) *Jakab* (szül. 1459. megh. 1525. decz. 30.) már Magyarországgal is kereskedelmi összeköttetésbe léptek. A mohácsi vészt mindazonáltal ezek közül egyik sem élte túl; s az ezen katasztrófa utáni időben már nem velők, hanem gyermekeikkel találkozunk. Ezek közül Ulriknak leánya *Anna*, Thurzó Györgynek neje, s fia *Jeromos*, és Györgynek fiai *Raimund* és *Antal* lettek nevezetesek. Jakab után gyermekek nem maradtak.

II. Az egyes, felemlített Fuggerek életpályáját illetőleg:

Ulrik, atyja (I.) Jakabnak halála után, ennek üzletét folytatta, s azt egyszersmind testvérei nevében is vitte úgy,

²⁾ I. Augsburg város 1368—1466-ki névtelen krónikáját az 1368-k. évnél, — és Zink Burkhard városi krónikáját (Die Chroniken der Deutschen Städte IV. köt. Lipse 1865. 21. l., — és V. köt. n. o. 1866. 1. l.)

hogy a közösség oly előnyösnek találtatott, mikép 1494. augusztus 8-kán hat évre, s 1502. újból 6 évre kiterjesztették.

Az üzlet első nevezetesebb lendületét már 1473. nyerte, midőn III. Frigyes császár a bátor Károly burgundi herceggel kötendő egyezség végett Trierbe utazván, ápril és május havakban némi időig Augsburgban tartózkodott. Fugger Ulrik ez alkalommal neki pénz és egyéb szükségletek dolgában nevezetes szolgálatokat tett. Tudva van, hogy az 1473-ki események formaszerű fordulati pontot képeztek Nyugat-Európa történetében, s hogy azok különösen III. Frigyes és I. Maximilián császárok politikájára birtak igen hatályos befolyással. Ez időtől fogva a Fuggerek folyton folyva üzleti összeköttetésben voltak a Habsburgi dynastiával, melynek nemcsak hívei maradtak, hanem minden alkalommal nagy készséggel szolgálatára is álltak. Ez uton pedig kereskedelmi vállalkozásaik is úgy a Habsburgi uralkodók, valamint az ezekkel szövetségben lévő fejedelmek pártfogásába jutván, üzletkörüik csakhamar Olaszországra, Tirolra, Németalföldre, a német birodalom minden részére, Magyarországra és Lengyelországra is kiterjesztetett.¹⁾

Mindezen vállalat, öcsese György szorgalmas és ügyes segédelmezése mellett, Ulrik által oly magas álláspontból vezetett, és oly szerencsés kereskedői tapintattal kezeltetett, hogy ennek folytán egyszersmind a ház világkereskedelmi jelentőségének alapja is letétetett. Ennek nemesebb irányáról azon körülmény is tanuskodik, hogy az akkori kulturai életben a német birodalom és Olaszország közt a közvetítést különösen a két Fugger testvér tartotta fen, p. o. Dürer Albert műveinek Olaszországban való megismertetését nagy buzgósággal mozditotta elő. Ulrik a római székkal is volt üzleti összeköttetésben, s ettől azután 1000 aranyért családja számára az augs-

¹⁾ »Dieser Herr Ulrich Fugger hat sich mit seinen brüdern den Khauffmans Handel zu führen in eine Gesellschaft zusammen verpflichtet, und haben Iren Handel mit Specerey, Seiden- und Wullengewandt sambt anderen redlichen Waren Inn Italien, Tyroll, Niederlanden, und sonst allenthalben in Teutschland, im Reiche Hungarn und Polln zu treiben und zu üben fürgenomben.« A Fuggerek kézírati házi krónikája.

burgi szent Mórícz templomában egy kanonoki állomásra kegyúri jogot is szerzett. Különben a három testvér anyavárosát több templommal is díszesítette és számos, részben igen jelentékeny alapítvánnyal látta el.

Fugger Jakab két bátyjánál még sokkal fényesebb és előkelőbb állásra emelkedett.

Ez, mint a család legifjabb tagja, egyházi hivatásra volt nevelve, s csakhamar az Eichstädti püspöki megyében lévő Herriedeni társaskáptalannál kanonok is lett; azonban tanulmányaitól Ulrich bátyja által az üzlet körébe vonatott át¹⁾ és Velenczébe küldetett, hogy ott — mint az akkori közvélemény szerint kereskedelmi tekintetben a világ legelőkelőbb képesítő városában — kereskedői pályára készüljön. Itt Thurzó Jánossal ismerkedett meg²⁾, s a kettő közt létesült barátságának nemcsak a két családra, hanem hazánkra nézve is fontos következményei lettek. Augsburgba visszatérván Jakab, szintén az üzletbe lépett, s azt Ulriknak halála után (1510.) a már 1506. meghalt György fiaival, *Raimund* és *Antallal* tovább vezette.

III. Megjegyzendő, hogy I. Maximilián császár ez időben a kor nagy politikai eseményeiben részt venni szintén kénytelen volt. A francia királyok beavatkozása Olaszország ügyeibe, a mi később a Valois ház és a spanyol udvar közt elkeseredett ellenségeskedéshez vezetett; — II. Gyula pápának a velencei köztársaság elleni háborúi; — a Cambray-i szövetség; — s ennek szétbomlása után az u. n. szent liga és annak következményei — a császárnak gondjait legnagyobb

¹⁾ »Nachdem Herr Ulrich Fugger gesehen, das vier seiner brüder mit Todt verschiden, und der Fuggeri-sche Handel auss den Göttlichen Gnaden so statlichen zugenommen vnd gewachsen, da hat der woler nannt Herr Ulrich Fugger seinen jüngsten Brueder Jakob genannt, welcher zu Herrieden im Landt zu Frankhen, das wnder das Bapstthumb (így Bisihum helyett) Aichstett gehört, ein Thumbherr worden, beruffen, vnd denselben dahin vermögt, dass er seine Pfriendt resigniert vnd aufgeben hat, vnd zu dem Fuggerischen Khauffmannshandel gebraucht worden ist.« — A Fuggerek házi krónikája.

²⁾ Dobel Frigyes, *Der Fugger Bergbau und Handel in Ungarn* (Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben u. Neuburg, VI. Augsburg 1879. 35. 1.) — a Fuggerek házi krónikájának adatai szerint.

mérven vették igénybe. Előtte tehát egy világ-kereskedelmi ház hűsége¹⁾, mely neki e mellett ismételve és ismételve pénzkölcsönt is nyújtott, s összeköttetései által különben is tervei-
nek kivitelét elősegítette, csak kedves dolog lehetett; — míg viszont a Fuggerek is a császár kegyességében házuk emelkedésének legbiztosabb támaszát találták.

Kétségtelen, hogy Maximilián, ki a Fuggerek, és különösen Jakab részéről, már uralkodásának kezdetén is sok hasznos szolgálatot tapasztalt, a családnak ezek jutalmául 1504. a birodalmi nemességet, és 1506. több más privilegiumot adott. Fugger Jakab azonkívül nem sokkal ezután császári tanácsos is lett.

Maximilián ez időben pénz szűkében lévén, 1507. Fugger Jakabnak 70,000 forintnyi kölcsönért a Kirchberg és Weissenhorn grófságokat zálogosította el, melyek később a család tulajdonává lévén, melléknevét (praedicatumát) képezik; 1509. pedig az olasz háborúra újból pénzre lévén szüksége, a Fuggerektől ismét 170,000 forintnyi kölcsönt, és közvetve további segílyt is ismételve nyert. Hogy a császár ennek következtében a Fugger ház iránt mily hajlammal viseltetett, azt azzal is kimutatta, hogy — midőn 1510. Augsburgban birodalmi gyűlés tartatott — Fugger Jakab vendégségeiben is részt vett.

IV. Egyébiránt e kort Európában két nagyszerű társadalmi mozgalom is jelzi, az egyik *gazdasági*, a másik pedig *szellemi és vallásos*; és mindkettőben a Fugger család határozott álláspontot foglalt el. Messze vezetne, ha e két mozgalomról bővebben akarnék szólni; de a Fuggereknek álláspontját ezekhez képest, még sem hagyhatom szó nélkül.

A *gazdasági* mozgalom tulajdonképen már a XIII. században a városi életnek emelkedésével kezdődött, s közvetlenül

¹⁾ Nem érdeknélküli e tekintetben Guicciardini Ferencznek az 1510-ki év eseményeire vonatkozó tudósítása, mely szerint II. Gyula pápa, ki szövetségeseinek pénzsegélyt akart küldeni, erre képes nem volt. Említi t. i. »le difficoltà, che aveva il Pontefice di mandare loro danari, perché i Fuccheri mercatanti Tedeschi, che avevano prima promesso di pagargli, avevano poi ricusato, per non offendere l'animo del Re dei Romani«. La istoria d'Italia IX. könyv (II. köt. Friburgo 1775. 303. l.)

az élénkebb kereskedés fejlődésének volt ugyan következése, azonban az ipar és mezőgazdaság minden ágára is áthatott, s az európai népek gazdasági viszonyait teljesen átalakította, különösen Olasz- és Németországban, hol a XIV. században a ezéhekké alakított közönséges polgárság demokratiai szelleme, a városok falai közt az előbbi patriciusi (városi nemes) családoknak aristocráciáját megdöntötte. S ehhez járult Amerika fölfedezése, és a Kelet-Indiába vezető új útnak feltalálása, mely a XV. századnak végén és a XVI-iknak első felében az egész világkereskedést új iránylatok szerint szervezte; névszerint pedig — többi közt — az u. n. kereskedelmi compagniak keletkezése, és a tengerentúli kereskedés nagyszerű dimenziók szerinti kifejtésének folytán, Európa gazdasági rendszerében formaszzerű forradalmat idézett elő.

A világ-kereskedelemnek ezen új iránylatok szerinti kifejtésére vonatkozólag csak röviden jegyzem meg, hogy Emanuel király alatt a kis Portugallia lett annak közvetítő főté-
nyezője, és Lissabon főfokhelye; mely azonban Antverpiában csakhamar veszedelmes vetélytársat talált. A spanyol monarchiának II. Fülöp alatt beállott emelkedése mindazonáltal (1555—1598.; a fellázadt Antverpiának a spanyolok által bevételre 1572.) mindkét városnak kereskedelmi supremáciáját megdöntötte.

Felső-Németország városai, és ezek közt különösen Augs-
burg, az új, Lissabonból és Antverpiából kiindult kereskedelmi vállalatokban igen jelentékeny részt vett, s itt az elsők közt a Fuggereket is találjuk.²⁾ S így történt, hogy — valamint Európa más vidékein és városaiban — úgy Augsburgban is egyes kereskedő családok (a Fuggereken kívül névszerint a Peutingerek, a Welserek, a Höchstettek, a Rehlingerek, a Hebrók, a Baumgartenek stb. is) óriási módon meggazdagodtak; úgy, hogy a zsidók, kik a XV. század közepéig a pénzüzletet kizárólag kezelték, velük már nem versenyezhet-
tek. Másrésről mindazonáltal ez a régi gazdasági rendszer embereiben oly ellenséges érzületet gerjesztett, hogy — mivel

²⁾ Hayd Vilmos, Geschichte des Levantehandels im Mittelalter, II. köt. Stuttgart 1879. 512. 522. sk. II.

ők a szokott úton hasonló eredményekre szert már nem tehetek, s a nagy házak tőkeereje a gyöngébb kereskedőket háttérbe szorította — azokat nyíltan kereskedelmi uzsoráskodással (azt mondták: »Grosswucher und Schinderey«) kezdték vádolni.

S e vád a nagy kereskedőházak ellen mindenütt egyaránt emeltetett, s elvégre a népet, és még inkább a lovagokat hasonló vádakra, sőt fenyegetésekre is készítette, s itt-ott az egyházi szónokokat is elragadta úgy, hogy őket még a zsidóknál is veszedelmesebbeknek nyilatkoztatták ki. Miután pedig az új gazdasági fordulat következtében, az élelmi cikkek ára is addig hallatlan módon felszökött, s a kereskedés terén a nagy házak vállalatai monopóliummá fejlődtek: ez ellen még a birodalmi gyűlések is kíséreltek intézkedéseket tenni.¹⁾

Azonban a nagy kereskedőháznak is voltak pártfogói, s különösen a legfelsőbb körök, melyek pénzügyi segítségükre szorultak, védelmükre kelni szükségesnek látták, úgy, hogy az ellenük emelt vádak, és a vállalataik ellen támasztott akadá-

¹⁾ »Nachdem etwa viel grosse Gesellschaft in Kauffmannsschaften in kurtzen Jahren im Reich aufgestanden, auch etliche sondero Personen sind, die allerley Waar und Kauffmansgüter, als Speerey, Ertz, Wollen-Tuch und dergleichen, in ihre Händ und Gewalt allein zu bringen unterstehen, Fürkauff damit zu treiben, setzen und machen ihnen zum Vortheil solcher Güter den Wehrt ihres Gefallens, fügen damit dem H. Reich und allen Ständen desselbigen mercklichen Schaden zu, wider gemein beschriebene kayserliche Recht und alle Erbarkeit: Haben W'r zu Fürderung gemeines Nutz und der Nothdurfft nach, geordnet und gesetzt, und thun das hiemit ernstlich und wollen, dass solche schädliche Handthierung hinführo verboten und ab sey, und sie niemand treiben oder üben soll. Welche aber wieder solches thun würden, deren Haab und Güter sollen confiscirt und der Obrigkeit jeglichen Orts verfallen seyn. Auch dieselbe Gesellschaft und Kauffleut hinführo durch kein Obrigkeit im Reich geleitet werden, sie auch desselben nicht fähig seyn, mit was Worten, Meynungen und Clauseln, solche Geleit gegeben werden.« Az 1512 augusztus 26-ki kölni birodalmi gyűlés törvényének 16. §-a. — E határozat ismételtetett az 1524. november 11-ki nürnbergi birod. gyűlés törvényének 27-ik §-a, és más birodalmi törvényekben; — s úgy szintén néhány város statútumaiban (p. o. Kölnben I. Ennen I., Geschichte der Stadt Cöln III. köt. Köln stb. 1869. 724. sk. II.) — V. ö. Janssen János, Die allgemeinen Zustände des deutschen Volk» beim Ausgang des Mittelalters, Freiburg i. B. 1878. 389. l.

lyok daczára is mindinkább nagyra emelkedtek. Ez különösen V. Károly császár uralkodása óta állt be.

A kor *szellemi* mozgalma kettős irányban vezetett fontos eredményekhez, t. i. *culturai* és *vallásos* irányban.

Culturai tekintetben t. i. tudva van, hogy az u. n. renaissance szelleme ezen kor társadalmi életét teljesen átalakította, s a tudomány terén ikertestvérével, a humanizmussal együtt, Európa szellemi érdekeinek egy új korszakát nyitotta meg. A nagy-kereskedő házak ez új szellemnek kezdettől fogva hódoltak s számára nemcsak Augsburgban, hanem más német városokban is nevezetes áldozatokat hoztak. A *Fuggereknek* ez irányban különös érdemeit az általok Augsburgban létrehozott számos műépítmény, festvény és szobrászati műemlék még a XIX. században is hirdeti; arról pedig, hogy nagybecsű könyv- és egyéb gyűjteményeik a tudományos érdekeket is hatályosan előmozdították, az irodalom története tanúskodik.

E *culturai* mozgalom eredetileg Olaszországból indult ki; azonban Németországban is, és itt kiválólág a nagy kereskedelmi házak közreműködésének következtében, mely gyökeket vert és kedvező gyümölcsöket hajtott. Azonban nem kevésbé volt fontos ugyanazon időben a *vallásos* mozgalom.

Ez a XIV. század közepe táján Angliából indult ki, hol Wiclef János az oxfordi egyetemen, közvetlenül ugyan mint vallásújító lépett fel, tanai által azonban a nép közt communistikus eszméket is ébresztett. A XV. században a vallásújítás a continensre is áthatott, s Huss János kivégeztetése után a Hussitismus hozta a kedélyeket hatalmas mozgásba egész Közép-Európában. Ennél azonban a XVI. században a tulajképi vallásos réformáció, mely hasonlólag az akkori társadalom általános culturai és politikai törekvéseinek sok tekintetben új irányt adott, még hatalmasabb lett.

A Fuggerek összeköttetései, s bankári és kereskedelmi üzletök minősége eléggé megmagyarázzák annak okát, hogy az első reformátoroktól távol tartották magokat, s hogy a vallásos újításokhoz rokonszenyvel nem viseltettek. Ragaszkodásuk a Habsburg-házhoz, s különösen Fugger Jakabnak szoros viszonya V. Károly császárhoz, eléggé indokolták, hogy mind-

azokkal, kik e ház ellenségei voltak, ők sem lehettek barátságban. A pápákkal való bankárüzletök pedig úgy hozta magával, hogy a római szék anyagi érdekeit támogatni voltak kénytelenek.

V. Ilyen volt Európának közállapota, midőn I. Maximilián császár 1519. január 12-kén Welsben meghalt, és halála után a császárrá választást unokája I. Károly spanyol király, és I. Ferencz francia király mint vetélytársak keresték.

Tudva van, hogy Károly győzött, s 1519. június 28-kán egyhangulag császárnak választatván, V. Károly neve alatt a német birodalom trónjára lépett. E választás körülményei közül csak azt az egyet emelem ki, hogy igen sok pénzébe került¹⁾, s hogy e célra neki — Welser Bertalan számítása szerint²⁾ — Fugger Jakab 543,585 forintot, a Welser ház 143,333 frtot, Gualterotti Fülöp, de Fornari Benedek és de Vivaldis Lőrincz egyenkint 55,000 frtot előlegeztek.

S ezek után nem csoda, ha a Fugger ház tekintélye V. Károly alatt oly fényre jutott, hogy Fugger Jakab az uralkodók bankárának neveztetett, s hogy őt különösen V. Károly minden alkalommal kitüntette és pártfogolta.

VI. Nem csekélyebb fontosságú összeköttetésben volt Fugger Jakab X. Leo pápával, ki azon szolgálatok elismeréséül, melyeket neki pénz dolgában tett, őt a római szék »eques auratus«-ának és laterani grófnak nevezte ki; a minek követ-

¹⁾ Was Kayser Carolus dem V. die Römisch Königlich Wal cost im 1520. Jahr. — Közl. Greiff B. XXXIV. (Jahresbericht des histor. Kreisvereins für Schwaben u. Neuburg, Augsburg 1869. 9. sk. II.)

²⁾ Érdekes Fugger Jakabnak egy folyamodványa, melyet 1523. márczius hóban az akkor Valladolidban tartózkodó V. Károly császárhoz intézett, és melyben a következőket írja: »Es ist auch wissentlich und ligt am tag, dass Ew. Kays. Mt. die Römisch Cron ausser mein nicht hette erlangen mögen, wie ich dann solches mit aller Ew. Kays. Mt. Commissarien handschriften anzaigen kan. So hab ich auch hierin mein aigen nutz nit angesehen; dann wo Ich von dem hauss Oesterreich absteien und Frankreich fürdern hette wollen, wolt ich gross guett und gelt, wie mir dan angeboten worden, erlangt haben. Was aber Ew. Kays. Mt. und dem hauss Oesterreich nachthail daraus entstanden wern, das haben Ew. Kay. Mt. aus hohem verstandt wol zu erwegen« stb. (Az említett »Jahresbericht«-ben 49. l.)

keztében a Fugger ház jeligéje »Isten és Mária« maradt. Ez a viszony azonban azoknál, kik a reformációnak első alapítói voltak, hirnevének sokat ártott; s mivel p. o. Rómában az új szent Péter templomának fölépítésére pénzt előlegezett, ezek őt azzal vádolták, hogy a bucsuárulásnak részese. Különben az új mozgalom szószólói hátrahagyott munkáikban a Fugger ellen nem antireformationalis törekvésök, hanem üzletök nyereszkeskedési és uzsoráskodási iránylatai miatt nyilatkoztak. Így névszerint Hutten Ulrik¹⁾ s így maga Luther Márton is.²⁾ De kedvezőtlen véletlen volt reájok nézve az is, hogy védelmökre kiválólag az ismeretes dr. Eck János kelt, kinek 1520. Bolognában az uzsoráról tartott disputációjában nemcsak javukra nem szolgált, hanem a közfigyelmet e kérdésben még nagyobb mérvben irányozta reájok.

Csak röviden említem még fel, hogy a Fugger a Habsburg család legelőkelőbb tagjainak, névszerint V. Károly öccsének I. Ferdinánd magyar és cseh királynak, s II. Fülöp spanyol királynak bankháza maradtak; — s hogy VIII. Henrik és VI. Eduárd angol királyok is, pénzügeikben ismételve hozzájuk fordultak.

S ez volt azon Fugger család, mely Magyarország XVI. századi történetében is nevezetes szerepet játszott. A család vagyona pedig 1546-ban 63 millió forintra lett becsülve³⁾; s mikor Fugger Antal 1560. meghalt, csak készpénzben 6 millió u. n. koronai aranyat (Gold Kronen) hagyott hátra.⁴⁾

II.

A Fuggerék nagykereskedése Magyarországon.

I. Magyarországon a Fuggerék kereskedése — mint fennebb láttuk — már Ulrik vezetése alatt nem csekély volt;

¹⁾ Főképp »Dialogi novi« című munkájának több helyén.

²⁾ Lásd emlékiratát »An den christlichen Adel deutscher Nation« a 164—167. szakokban.

³⁾ Kleinschmidt, Augsburg, Nürnberg, und ihre Handelsfürsten, Cassel 1881. 122. l. — V. ö. Stetten Pál, Geschichte der Stadt Augsburg, Frankfurt stb. I. köt. 1743. 399. l.

⁴⁾ Kleinschmidt id. m. 125. l. — V. ö. Stetten id. m. I. köt. 539. l.

nevezetesebb fellépéseknek indító okát mindazonáltal azon barátságos viszonyban kell keresnünk, melyet Fugger Jakab és Thurzó János 1493. körül Velenczében kötöttek. Az említett két férfiú közti barátság kötelékét a Fugger ház mindig kegyeletteljes emlékezetben tartotta.¹⁾ Magyarországon pedig Thurzó Jánosnak akkori tartózkodása Velenczében szintén fontos eseménynek tekintetű; úgy, hogy a nemzet hagyománya a költészet virágaival is körülfonta.²⁾ Annyi tény, hogy a réztisztítás mestersége, melyet ő akkor Velenczében tanult, hazai iparunk történetében epochalis fordulatot jelez.

Látjuk ebből, hogy itt történetünknek egy egészen új irányával állunk szemben, melyre annak közönséges mértékét alkalmaztatnunk nem szabad. A Fuggerek mint nagykereskedők, mint bankárok léptek fel, és pedig oly időben, mikor ennek megértéséhez és kellő méltatásához a fogékonyság, a külső Európa többi részében csak úgy, mint nálunk is még teljesen hiányzott. Ezen irányban a legnevezetesebb uttörők közé tartoztak. S minthogy nem a harczterén, hanem a bankári comptoirban dolgoztak, munkásságuk eredményét is ehhez képest kell méltatnunk. Akkori alkotmányos életünk mozgalmaiban egyenes részt nem vettek; s így nem csoda, ha nálunk a pártoskodás emberei csak nyerészkedés után járó kupeczeket akartak benéköltetni, kik a király és az ország rovására meggazdagodni, s kincseket kincsekre halmozni igyekeznek. Azok, kik — mint egy szemtanú beszéli — Budán, és a király udvaránál nem is másképp, mint trombita szó mellett, s nagy csapatok kíséretében jelentek meg, kik a nép fáradalmainak alapjain, annak szegénységével és nyomorával szemben mint hatalmas urak

¹⁾ »Den Fuggerischen Namen — mond a Fuggerek kéziratí családí Krónikája — hat dieser Zeit Herr Jacob Fugger an Ehren und Guet fast hoch gebracht. Dann er nur fürgenommen, den vorigen Handel mit Specerey, Seiden- und Wollen gewandt nicht mehr zu führen, sondern er begabe sich auf Percklwereckh und Wexel. Zur welchen die Herr Tharsy (Thurzó), welche im Reich Hungern vund Polln bey den Khonigen in grossem Ansehen, auch den Fuggern mit Schwagerschaft verwandt waren, Ime treffliche Befürdernus bewiesen haben.« stb.

²⁾ L. értekezésem az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelméről a Dóczyakkal, Budapest, 1876. 42. l.

mód- és határnélküli fényűzéssel felléptek³⁾; a Fuggerek ellen azon vádat támasztották, hogy a népet kizsárolják. A kölni 1512-iki német-birodalmi gyűlésnek az 1525-iki magyar rákosi országgyűlés felelt meg. Mindkettő vállalataik szerencsés eredményeinél fogva gyűlölte a Fuggereket, s őket megsemmisíteni akarta; mindkettőnek intézkedései azonban siker nélkül maradtak. Pedig később, mikor Magyarországon birtokos nemesekké lettek, ez állásukkal járó köteleességeiket híven teljesítették; sőt még ezután is gróf Fugger Ferencz, mint császári tábornakszernagy, a törökök ellen harczolva 1664. halálát a szent-gothardi ütközetben találta.

II. A Fuggerek vállalatai Magyarországon a Thurzók társaságában kezdődtek.

Thurzó János ugyanis II. Ulászló királytól saját és fia György nevében 1496. részválasztása számára azon nevezetes privilégiumot nyervén⁴⁾, mely a besztérczebányai rézipar emelkedésének alapja lett, s akkor Besztérczebányán nevezetes bányacomplexust részint tulajdonúl, részint haszonbér czímmén bírván⁵⁾ — ez alkalmúl szolgált arra nézve, hogy az itt ter-

³⁾ »Primores Regni, ac praecipue Praelati, luxu pene incredibili diffinebant, et certabant quasi aemulatione quadam tum inter se, tum cum Baronibus, ut alii alios profusione et splendore vincerent. Idem nobilitatem partim beneficiis ac praemiis, partim etiam potentia ac metusibi obnoxiam tenebant, ut plures assectatores haberent, ac eorum studiis et acclamationibus in publicis conventibus juvantur. Mirum dictu, quo pompa, quo apparatu, ac quibus equitum utriusque armaturae copiis Budam sunt ingressi, praecincentibus tubicinibus ad cuiusdam quasi triumphispeciem. Porro in Regiam cum irent, aut inde redirent, tanto deductorum et stipatorum comitatu undique septi incedebant, ut vici et plateae vix catervam caperent. Cum vero prandendum esset, tota urbe ad aedes cuiusque tubae non aliter atque in castris resonabant, et ducebantur prandia in multas horas, quas somnus et quies excipiebant, cum contra quasi solitudo quaedam esset circa Regem, et fines Regni interea destituti praesidiis, impune ab hostibus vastarentur stb. Sigismundi Herberstein, Rerum Moscoviticarum Commentarius a »reditus«-ban (gyakran kiadva, p. o. Starczewski Adalbertnél »Historiae Ruthenicae Scriptores Exteri Saec. XVI. I. köt. Berlin stb. 1842.« 96. l.)

⁴⁾ Közölve Schmidt Ferencz Antaltól, Chronologisch-Systemat. Sammlung der Berggesetze d. Königr. Ungarn stb. Bécs 1834. 65. l.

⁵⁾ Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, Budapest, 1880. 166. sk. II.

vezett vállalat érdekében Thurzó János a három Fugger testvérrel, t. i. Ulrik, György és Jakabbal 1495. márczius hó 16-án Pozsonyban azon társasági szerződésre lépett, mely által a két család közös vállalatainak Magyarországon 30 évre alapot vetett. Ez, s az ennek néhány pontját bővebben kifejtő 1499-ki szerződés a társasági viszonyt tulajdonképen csak a közös üzletbe veendő bányászat és réziparra való tekintettel rendezte; magára a Fugger-féle nagykereskedésre azután az 1503. kötött harmadik¹⁾ szerződés, s ez is csak mellékesen vonatkozott. Mindamellett Fugger Jakab az eredetileg célba vett társasági viszonyt oly fontosnak tartotta, hogy a háznak előbbi tengerentúli czikkeivel, selyemmel és gyapjútárgyakkal űzött nagykereskedésének beszüntetésére volt hajlandó, s hogy — mintán ez később teljesen beszüntetve nem lett — vállalatainak súlypontját azért mégis lényegileg a bányászatba és a váltóüzletbe fektette.²⁾

Két évvel az 1495-ki szerződésnek megkötése után a Fugger és a Thurzó családok összeköttetése még az által is erősebben lett egybefűzve, hogy Thurzó Jánosnak fia és üzlettársa György, Fugger Ulriknak leányával Annával házasságra lépett; a minthogy a Fuggerek házi krónikája — midőn elbeszéli, hogy ezen házasság 1497. Augsburgban kötöttetett — annak egyik főindokául a kölcsönös üzleti érdekeket említi is.³⁾ Ehhez képest is lett a házassági szerződés Augsburgban kiállítva.

A dolog természetében feküdt, hogy az említett hármas szerződés által nemcsak a Magyarországon már közös Thurzó-

¹⁾ E három szerződésről tüzetesen alább szó lesz.

²⁾ Erre vonatkozólag a Fuggerek házi krónikája Fugger Jakabról határozottan azt mondja, hogy ő arra határozta el magát, »den vorigen Handel mit Speerey, Salden und Wullen gewandt nicht mehr zu füren, sondern er begabe sich auf Perckhwerch vnd Wexel.«

³⁾ »Anna die erstgeborene Eheliche Tochter Herrn Vlrichen Fuggers. Dise hat zu Befurderung des Fuggerischen Handels den edlen vnd vesten Herrn Georgen Tharsy (Thurzó) von Bethlehemsdorff, Röm. Kayserl. (így »magyar királyi« helyett) zu Hungern Cammergrauen auf der Granizen (Gölniczbánya) in dem Königreich Hungern Ehelichen vermählet; vndt wardt die Hochzeit sambt dem Beysehlaff anno 1497. in der Stadt Augspurg gehalten.«

Fugger-féle vállalatnak belviszonyai nyertek részletes rendezést, hanem hogy a kikészített rézzel való kereskedés és annak kivitele is szabályozva lett. Ennek így keletkezett nagyszerű dimenzióival alább fogunk megismerkedni. Itt eleve csak a Fuggerek Budán és Magyarországon űzött nagykereskedői és váltó-üzletéről akarok tüzetesen szólni.

III. Erre ez időben II. Ulászló királynak Kendali Annával 1502. kötött házassága kezdett kedvező befolyást gyakorolni.

Ugyanis II. Ulászlónak — midőn hosszas tárgyalások után magát elvégre e házasságra elhatározta¹⁾ — mindekelőtt arra volt szüksége, hogy Beatrix királynénak, Mátyás király özvegyének, hozománya visszaadására vonatkozó igényei elégittessenek ki. A királyt ez nem csekély zavarba hozta, mert pénz szűkében lévén, e nevezetes összeg fizetésére képes nem volt. De épen ez oknál fogva emelkedett nagyra Thurzó Jánosnak tekintélye és befolyása II. Ulászló udvaránál, kivált midőn a szükséges 200,000 forintot — nyilván a Fugger ház segítségével és közvetítésével — előlegezte²⁾. Miután Thurzó János a körmöczy főkamagrófi hivatalt már 1496. óta birta volt, most részére a jelzett összeg fejében a zólyomi vár a hét alsó-magyarországi bányavárossal együtt zálogul lekötöttetett. Minthogy pedig ezek több más javakkal már Borbála királyné ideje óta a magyar királynék udvartartási költségeinek fedezésére voltak átengedve, s ennél fogva 1502. Anna királynénak is átadattak; Anna királyné most Thurzó Jánost nevezte ki kamarásának, s megerősítvén őt körmöczy főkamagrófi állásában, a bányaugyék kezelésében és rendezésében is kiválólag az ő tanácsával élt.

Alig lehet kétségünk, hogy e körülmény a Fugger-

¹⁾ Wenzel Gusztáv, II. Ulászló magyar és cseh király házasságának élete 1501—1506. (Századok 1877. 630. sk. II.)

²⁾ Különben Beatrix özvegy királyné azonkívül még más követelésekkel is lépett fel II. Ulászló király ellen, s ebben 1503—1508. II. Gyula pápa által támogatott. L. Theiner, Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia II. köt. 557. l. 736. sz. 565. l. 757. sz., 571. l. 769. sz., 576. l. 782. sz. 579. l. 788. sz. — X. Leo pápáról már nincs tudomásunk, hogy ez ügyben Magyarországra irt volna.

Thurzó-féle vállalat előmozdítására is ne hatott volna, s hogy épen e szerencsés conjuncturák következtében kötöttett a két fél közt Budán 1503. február 9-kén a harmadik szerződés, mely az előbbi két szerződést nevezetesen kifejti, melynek egyes pontjai a vállalat egész nagyszerűségét tüntetik fel, s mely azért is érdekes, mert benne a Fuggereknek selyem-, arany- és gyapjukelmékkal, s drágaságokkal Magyarországon üzött kereskedéséről, és azoknak a közös számvitelbe mikép történendő bevezetéséről is van szó.¹⁾

Általán véve úgy látszik, hogy Anna királynénak kora a budai udvarnál a fényűzésnek ismét kedvező tért nyitott, s hogy ez a fényűzési czikkekkel is kereskedő Fuggereknek előnyére volt. A finom képzettségű és modorú francia herceg-asszony első fellépésétől fogva udvartartásában, a Mátyás halála óta a budai királyi várból eltűnt külső fénynek is oly fontosságot tulajdonított, mely talán az ország akkori pénzügyi zavarai közt a királynénak rövidebbre szabott jövedelmeivel nem volt egészen összhangzásban, mely azonban korántsem ártott annyit, mint II. Ulászló királynak okszerűtlen adományai és adakozásai, melyekkel a korona javait és jövedelmeit pazarolta. S ehhez járult, hogy Mátyás király udvartartásának fénye még a nemzet éber emlékezetében volt, mely tehát a királyné, rangjához és állásához illő fényűzését nemcsak természetesen találta, hanem talán még meg is kívánta. Ilyen volt Párisból hozott izletes és finom öltözéke, melyben magát 1502. szeptember 27-én a királynak Székesfehérvárott először bemutatta²⁾; s ugyanannak felelt meg azon körülmény is,

¹⁾ Az 1503-ki szerződésnek egyik pontja következőleg szól: »Item ob man in Vngern hinfuro von Seyden, guldin vnd wullin gewand an hoff geben mocht, oder kleinat, oder was das were, vnd soliche war den Fuggern am stich an dem Kupffer worden wäre; so sullen doch die Fugger solich war dem Handel im gemain nit höher anslagen, wann in einem zymlichen kauf, was es sunst vngewarlich auf ein kurze zeit gelten mücht; vnd wie es also von den Fuggern angeslagen wirt, solle es alsdann, wie es verkauft wirt, dem handel zu gewyn und verlust verkauft sein.« Az itt jelzett szerződésről alább tüzetesebb lesz szó.

²⁾ Wenzel Gusztáv, II. Ulászló magyar és cseh királynak házassága, II. közl.; Századok 1877. 753. l.

hogy mint már magyar királyné, még fényesebb öltözékben szokott volt az udvari ünnepélyeken megjelenni.¹⁾

A királynénak 1506. július 26-án bekövetkezett halála után Budán és Magyarországon a Fugger ház üzlete ismét kedvezőtlenebb fordulatot vett; kivált mintán Thurzó János (1508. október 10-én) és Fugger Ulrik (megh. 1510.) is nem sokkal később szintén meghaltak. Mert ez időtől fogva a budai királyi udvartartás — úgyszólván — minden fényéből ki lett vetköztetve; s noha a Fuggerek üzlete nálunk is már oly erős alapon állt, hogy — főképp főpapjaink és főúri család-jaink akkori módnélküli fényűzésénél fogva — tovább megmaradása egészben véve eléggé biztosítva volt; azért a dolog természeténél fogva mégis új combinatiók szerint kellett működniök.

IV. Itteni feladatomban képest a Fugger-féle vállalatok további viszonyaira nézve a következő megjegyzésekre szorítkozom:

1. A Fugger és Thurzó házak közti összeköttetés 1512. Fugger Raimundnak Thurzó János leányával, Katalinnal kötött házassága által új kapcsolatot nyert. Gyermekeik közül Fugger János Jakab (szül. 1516. meghalt 1575.) mint tudós lett nevezetes.

2. A bankár- és pénzüzet Budán és Magyarországon a Fuggerek akkép kezelték, hogy Augsburg volt e tekintetben az egész üzlet középpontja és főhelye, s hogy Európa minden kereskedelmi fókáiban voltak ügynökségeik. A budai ügynökség (vagyis Commandite), egyszersmind »speditio« volt a beszerzebányai bányatermékek számára. Ez ügynökség közvetlenül különös emberök (Diener) vezetésére volt bízva, ki factornak neveztetett. Ilyen factor p. o. 1499. Metzler János volt. Különben a magyarországi ügynökség számadásai és irományai a Fugger családnak augsburgi levéltárában nagy tömeget képeznek.

3. A budai üzlet vállalatai közül szabadjon néhány példát felhoznom.

¹⁾ P. o. leánya Anna 1503. augusztus 15-kén történt keresztelése alkalmával. U. o. 822. l.

1503. Ulászló király neje számára Genuában 6000 aranyért (ducati) egy nyakdiszt vett, melynek ára a Fugger ház által kifizettetett.¹⁾

1505. Anna királyné Thurzó Jánosnak egy gyöngyökkel és drágakövekkel ékített kalapért, melynek értéke 3,500 forintba volt becsülve, az erdélyi huszadot és a nagyszebeni pénzverő jövedelmeit inscribálja. Anna királyné e kalapot kétségen kívül a Fuggerek kereskedelmi üzletének útján vette, melynek Thurzó János társa volt.

S valamint a budai királyi család dolgaiban; úgy más legfontosabb, mind országos mind magánügyekben is nevezetes eredményekkel dicsekedhetett a Fugger ház kereskedése és bankárüzlete.

A római pápák ugyanis magyarországi pénzügyeiket kiválólággal a Fuggerek által láttatták el. Ide tartoztak főképen azon összegek, melyeket a törökök ellen segédpénzül küldtek²⁾ vagy saját ügyeikben itt fizettek³⁾, valamint a Magyarország-ból Rómába küldendő pénzösszegek is.⁴⁾

Úgy szintén van adatunk, hogy Szakmáry György primás velök ugyancsak üzleti összeköttetésben volt⁵⁾; s nem

¹⁾ Badoer János velencei követ Budán 1503. október 5-ki jelentésében ezeket írja: »Il Re voria, la Signoria li desse ducati 10 milia a conto d'ile page, da esser dati ali Foher (Fugger) per pagar uno colar la Raina compra a Zenoa per ducati 6000.« Marino Sanuto Világkrónikája 1503. október 13-ka alatt.

²⁾ P. o. Báró Burgiói Pulleo János Antal tudósításai Theiner Ágostonnál, Vetera Monumenta historica Hungarum Sacram illustrantia II. köt. Róma 1860. 727., 762., 782. II. stb.

³⁾ P. o. VII. Kelemen pápa 1525. febr. 13-ki levele Fugger Jakabhoz Theinernél id. m. 645. l. — b. Burgio tudósításai u. o. 687. 762. 779. II.

⁴⁾ P. o. Theiner id. m. 644. l.

⁵⁾ A szepesi káptalannak jelentése II. Lajos király 1525-ki parancsára (Wagner Károly Anal. Scepus. IV. köt. 86. l.); hogy t. i. Tharczay Miklós azt vallotta: »quod cum ipse circa festum Beati Martini Episcopi et confessoris proxime praeteritum, dum idem a praefato domino Georgio Archiepiscopo Strigoniensi ibidem Strigonii ad prandium fuisset invitatus, extunc tempore illius prandii intrasset quidam famulus factoris Fwkarorum, qui secum duxisset quandam scatulam coreo nigro circumdatam, et praesentasset annotato condam domino Georgio Archiepiscopo

lehet kétségünk, hogy más magyarországi főpapok a Fugger házhoz hasonló viszonyban álltak.

Igen hihető, hogy a magyar főúri családok mind pénz, mind egyéb szükségletek dolgában a Fuggerek segítségével nagy mértékben éltek. Annyi bizonyos, hogy Thurzó Elek családja, ennek halála után, és azon időben is, mikor a ház üzlete Budán már be volt szüntetve, az előbbi összeköttetésekből származott még több ügyet volt kénytelen tisztába hozni. Érdekesebb tekintetben Fugger Antalnak az 1543—1546. évekből való néhány levele Thurzó Elek özvegyéhez, Ormosdi Székely Magdolnához, melyekből kitetszik, hogy a kölcsönös pénzzármolások akkor sem voltak még befejezve¹⁾; s hogy a Thurzó Elek mindkét leányának kiházasítására szükséges ék- és díszszerek megszerzése iránt a Fugger ház volt megkeresve²⁾. Egyébiránt alig szenved kétséget, hogy a Fuggerek üzlete ez irányban más főúri családaink hasonló szükségleteire is kiterjedt.

V. Budán azon időben a bankár-ügyre és a nagykereskedés drágább és finomabb tárgyait nézve igen élénk üzlet lehetett. A Fuggerek ügynökségén kívül, mely valamennyi idegen kereskedelmi ház között kétségkívül a legelőkelőbb helyet foglalta el, a Welserek augsburgi háza s a nürnbergi Seldner is nagy tekintélyben álltak³⁾; s úgy szintén több más augs-

qui ex ipsa scatula excepisset quandam annulum continentem in se pretiosam vnam margaritam gemantem vocatam, locassetque mox suo digito; et sic iam fatis domino Nicolao Tharczay orsus fuisset: »Domine Nicolae, videas hunc annulum, mille florenos mihi constat, illi Fuker mihi miserunt, quibus Fukaris ultra hoc ego aliquot millibus florenorum debeo et teneor. Deus et Sanctus Georgius scit, multum ipsius obligor« stb. Erede-tíje az országos levéltár kincstári osztályában.

¹⁾ A Thurzó János és Ormosdi Székely Magdolna, özvegy Thurzó Eleknek közti 1546. Pozsonyban folyt oktavás perben felhozott okiratok szerint, az országos levéltár kincstári osztályában.

²⁾ Fugger Antalnak özvegy Thurzó Eleknek egy 1546. Augsburgból február 18-án intézett levele szerint ugyanazon per mellékletei közt.

³⁾ P. o. báró Burgio naplója szerint Theinernél id. m. II. köt. 778. l. — Az említett vetélytársaira vonatkozik Fugger Jakabnak egy 1525. november 11-ke alatti levele krakkói faktorához Hegel Györgyhez, melynek fogalmazványa a Fuggerek augsburgi levéltárában őriztetik.

burgi, nürnbergi és ulmi, s Olaszországból több velencei¹⁾ és genuai ház²⁾ is itt nevezetes volt. Sőt, hogy nemcsak a Fuggerek és Welsereknek, hanem a Nürnbergből való Seldner Mártonnak³⁾, valamint a szintén nürnbergi Tetzel és Ebner háznak ez időben nálunk mily terjedelmes üzlete volt,⁴⁾ azt azon körülmény bizonyítja, hogy I. Maximilián császárnak 1515. Innsbruckban január 19-én a legfőbb német kereskedelmi városok számára adott privilegiuma, melynél fogva kereskedők Bécsben különös kedvezményben részesítettek⁵⁾, Buda kereskedésére hátrányos befolyással nem lett.

Különben ez idegen bankárokkal és nagykereskedőkkel belföldi vállalkozók is versenyeztek. Az itt szóban lévő időre nézve ezek közül legismeretesebb azon kikeresztelkedett zsidó, Szerencsés Imre, ki az 1524. és 1525-ki események keretében nem ópen dicséretes módon említették.⁶⁾ De vannak adataink, hogy a magyarországi pénz- és nagykereskedésben, más belföldieknek is volt nevezetes része. Így a nürnbergi Ebner nagykereskedő ház főleg azon házasság következtében emelkedett nagyobb jelentőségre, melyet a XV. században Ebner Máté Tentzl Borbálával, egy nyilván magyarországi előkelő kereskedő leányával kötött.⁷⁾ És Magyarország, talán különösen Buda nagykereskedési üzletére mutat az is, hogy danzigi

¹⁾ Báró Burgio tudósítása Theinernél id. m. II. köt. 444. 687 727. stb. II.

²⁾ U. o. 720. stb. II.

³⁾ Fugger Jakab épen idézett levele Hegel Györgyhöz.

⁴⁾ Roth János Ferdin., Geschichte des Nürnbergschen Handels, I. köt. Lipse 1800. 121. 134. 368. sk. II. Különösen érdekes Tetzel Kristófnak Garthner Károlylyal 1520. »am Mittwoch nach dem Santag Cantate« kötött és a Magyarországra való kereskedésre vonatkozó társaság szerződése. U. o. 368—371. II.

⁵⁾ Stetten Pál, Geschichte der Stadt Augsburg. I. köt. Frankfurt stb. 1743. 275. I.

⁶⁾ Thurnschwamb János tudósítása Engelnél, Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer, I. köt. Hala 1797. 199. sk. II.; — Kohn Sámuel, Héber kutforrások és adatok Magyarország történetéhez, III. közl. a Történelmi Tár 1880. év folyamában 331. sk. II.

⁷⁾ Roth, Geschichte des Nürnberg. Handels I. köt. 121. I.

ifjak, s ezek közt névszerint Scherer János (Hans Scherer) készültek itt a kereskedői pályára.¹⁾

Azonban megjegyzendő egyszersmind az is, hogy Magyarország külső kereskedelme az épen jelzett nagykereskedéssel organikus összefüggésben nem állt. Mert ennek tárgyai — mint láttuk — nagyobbára fényűzési cikkek voltak²⁾; külső kereskedelmünk pedig csak a közönséges üzlet cikkeivel foglalkozott. A bevétel tárgyai túlnyomólag különféle iparcikkek voltak³⁾, ellenben a kivitel csaknem kizárólag természetényekre szorítkozott⁴⁾, melyek közül csak a réz birt nagyobb jelentőséggel a nagykereskedés körében.⁵⁾ A mennyiben tehát az eddig tartalmukra nézve még csak hiányos és eredményekre nézve több tekintetben határozatlan történelmi kutatások biztos következtetésekre nyújtanak alapot, — bizonyossággal azt állíthatjuk, hogy a közönséges kereskedés üzlete az akkori nagykereskedéstől függetlenül alakult; — s hogy, mint látszik, ez volt egyik főoka is, melynél fogva Pest kereskedése a budaitól magát már Zsigmond korában emancipálni törekedett, és utóbb maga Pest is Budával szemben, akkor Pest város is önálló alakulásnak indult.⁶⁾ S ezzel összhangzásban említi Werbőczy is a »forensis«-ek közt, névszerint a bécsi és borosz-

¹⁾ Hirsch Tivadar, Handels u. Gewerbsgeschichte Danzigs, Lipse 1858. 188. sk. II.

²⁾ Von Neisse in Schlesien versorgte man den Ungarischen Hof mit Leinwand, von Augsburg aus mit »gulden Tuch« die Elle zu 30 Gulden, mit Florentiner und Mailänder-Damast die Elle zu 8 und 10 Gulden, mit Seiden sammet die Elle zu 4 Gulden, sowie mit »Lundisch« d. i. »Londoner Tuch.« A Fuggerek augsburgi levéltári adatai szerint Dobel Frigyes, der Fugger Bergban und Handel in Ungarn (Zeitschr. d. hist. Vereins F. Schwaben u. Neuburg VI. 1879. 39. I.)

³⁾ Roth Gesch. d. Nürnberg-Handels III. köt. 256. 259. II.

⁴⁾ Roth id. m. II. köt. 285. I. III. köt. 116. I.

⁵⁾ Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, Budapest 1880. 157. I.

⁶⁾ Podhraczký József, Buda és Pest szabad királyi városoknak volt régi állapotokról, Pest 1833. 95. sk. II.; — Michnay Endre és Lichner Pál, Buda városának törvénykönyve 1244—1421. Pozsony 1845. 263. I.

lői kereskedőket, kik a közönséges kereskedés céljából Magyarországon megfordultak.¹⁾

VI. Mig Thurzó János élt, a Fuggerek benne üzletőknek buzgó társát bírták. Halála után (1508.) a helyébe lépett fiai György és Elek azonban már nem voltak azon vállalkozási szellemű lelkesítve, mely a Fugger Jakab és Thurzó János közti barátságos egyetértésnek alapján előbb több nagyszerű eredményeket közvetített. A körmöczyi főkamara grófság hivatalát 1509-től 1520-ig együtt viselték ugyan; azonban — mint látszik — a Fugger ház kereskedelmi üzletében élénk részt már nem vettek, sőt később a részvállalattól is visszavonultak úgy, hogy ez azután egészen a Fuggerek kezelése alá került²⁾, míg elvégre Thurzó György 1520. után családjával együtt Augsburgba telepedett át s ott honosult meg, — Thurzó Elek pedig 1522. királyi kincstárnokká lett, és II. Lajos uralkodása alatt, Magyarország azonkori pénzügyi kezelésének minden calamitását átélte; s a mohácsi vésznapi után I. Ferdinánd király országbírája, és később helytartója lett, s 1534. főörökös nél-

¹⁾ »Verbi gratia, si decerneretur et constitueretur, quod nemo Viennensium aut Wratislaviensium, vel aliorum forensium ad nundinas in hoc Regno Hungariae celebrari consuetas cum mercibus suis venire, vel oves, boves et equos gregatim de Regno expellere et abigere audeat.« stb. Hármaskönyv II. 5. §. 3.

²⁾ Erre vonatkozik Fugger Jakabnak 1525. november 11-ki már fenn említett levele krakkói factorához, Hegel Györgyhöz: »Herr Alexj (Thurzó) möch dich vielleicht auch ersuchen wollen, als ob du sein Diener werest. Nun vermain ich nit. Vnd ob du schon der Fugger auch Thurso Diener werest, so ist es doch ein kleinen tayls im Handel. Vnd ich bin im Handel von meiner Vetter wegen halben tayl; dan von her Jorgen Thurso kinder wegen, vnd von Raymundus hausfrau wegen, also das her Alexj nicht mer kumpt, wenn ein zwelfftayl; dann her Hansen ein zwelfftayl, der Kruegperkin kinder ein zwelfftayl, wie wol sy auch vil heraus genomen hat, vnd der Vogelweyderin ein zwelfftayl. Als ich dan verhoft, es kumb zw solicher disputation nit, vnd du seyest in nichts verpflicht. Auch so send die guter mein, wie du vernimbst, vnd nit sein; also hastu mein vnderricht, ob dir was begegnen wolt. Vnd gleichwoll, wann ich dir geschriben hab vormals, wass du brief vnd sunst an gelt, golt vnd silber, vnd das pest hast, da was angelegen ist; gedeicht mich, das du es an andern ort hettest geschicht vnd verordnet.« stb. Eredeti fogalmazvány a herezeg Fugger család augsburgi levéltárában.

kül meghalván, második nejétől, Ormosdi Székely Magdolnától két leányt hagyott hátra.

VII. A mi magát a Fugger házat illeti, ennek üzlete 1524-ig a maga rendes módja szerint folyt és prosperált; sőt alig lehet kétség, hogy az 1523. 39. t. cz. — mely az általános bányaszabadságot hirdetvén, azt jelentette ki, hogy »Maiestas Regia de exteris quoque Regnis ad culturam (metallorum) laborantes et montanistas advocare, et publico edicto proclamare faciat; tandemque et illos et modernos in eorum libertatibus antiquis conservare, et ab omnibus impetitoribus defendere dignetur, — hogy — mondom — ez törvény a Thurzó-Fugger bányavállalatokra való tekintettel állapítottatott meg. Azonban 1524. hirtelen nevezetes fordulat állott be, mely a Fuggerek üzletét nagy veszélylyel fenyegette.

Nem lehet itt feladatomban, az 1524. szeptember 8-án megnyílt pesti országgyűlés alkalmából beállott eseményeknek részleteibe bocsátkozni; annyival kevesbbé, mert ez események — a pápai nuncius báró Burgio Pulleo Antal, a velenzei követ Guidoto Vincze, a lengyel követ Karnowski János és a Fugger ház factora Thurnschwamb János terjedelmes tudósításai daczára sincsenek még több tekintetben kellőleg felvilágosítva; — a mint erre nézve régibb történetírónk közül már Engel János Keresztély is figyelmeztetett,¹⁾ s újabb időben Szalay László azt jegyzi meg, hogy a tudósításokban lényeges hézag van, mely még most sincsen betöltve²⁾; — Horváth Mihály pedig azt mondja, mikép felette sajnálnunk kell, hogy mind e mai napig nem jöttek napvilágra oly okmányok, melyekből e pártviszályokról bővebb és határozottabb ismeretet szerezhetnénk.³⁾

A mi tárgyunkra nézve elég legyen kiemelnem, hogy az 1524. és 1525-ki rákosi és hatvani országgyűléseken a Zápolyai párt fejét emelvén, az ország kormányzati módját oly rendkívüli

¹⁾ »Hier ist in der Geschichte der ungrischen Reichsverhandlungen eine Lücke, theils in Rücksicht dessen bei welchen Beschlüssen man eigentlich nach 1525. stehen geblieben, theils wie die Reichsverhandlungen gelaufen.« Geschichte des ung. Reichs III. köt. 2. r. Bécs 1834. 247. l.

²⁾ Magyarország története, III. Lipcse 1853. 545. l.

³⁾ Magyarország történelme III. köt. Pest 1871. 369. l.

animositással támadta meg, hogy a király tanácsosai felelősségre vonattak; s hogy a császári és a velencei követek kiutasítása, és a királyi udvar egész személyzetének regenerációja kívántatott. A királynét hol arra szólították fel, hogy a személye körül lévő idegeneket bocsássa el, hol ismét azzal nyugtatták meg, hogy a maga embereit megtarthatja. De különösen erős kifakadásokra adott okot az 1521. óta (ekkor Thurzó Elek még nem volt királyi kincstárnok) vert új és könnyebb pénz; a Fuggerek üzlete és gazdálkodása ellen pedig panasz emeltetvén, reájok nézve az kívántatott, hogy a rézbányászatra és réziparra vonatkozó jogosítványoktól fosztassanak meg, s az országból üzessenek ki.

Ezeknek folytán a királyi tanács a Fuggerek üzletét vád alá vonta, s nemcsak budai factorukat Alber Jánost tette 1525. június 22-én fogságba,¹⁾ hanem elkoboztatta Budán és Pesten talált készpénzöket, ezüst tárgyaikat, és kereskedelmi készleteket, s foglalás alá vette a besztérczebányai bányákat és műhelyeket is.²⁾ A Krakkóban és Magyarország más részeiben, s névszerint Rózsahegyen és az innen Teschen felé vezető úton több helyen levő vagyonuknak szintén tervben volt lefog-

¹⁾ » — Regiae Malestatis Hungariae Consilii — mond Fugger Jakab a lengyel királyhoz intézett emlékiratában — ante aliquot dies praeteritos a factore sive negotiorum meorum gestore Joanne Alber in Civitate Budensi, non solum ingentem summam pecuniarum occasione quorundam articulorum illi tunc obiectorum, in quibus sinistre egisse dicebatur, de quibus tamen ego nihil certi sciebam, cum magna instantia petierunt; sed etiam eundem Joannem Alber, cum in tali negotio postea in arcem Regiam vocatus esset, et sub bona confidentia, exclusa omni suspicione incommodi aut violentiae illuc venisset, XXII. Junii novissime praeterita apprehenderunt, et captivum lucusque detinuerunt.« stb. A fogalmazvány eredetije a hg. Fugger család augsburgi levéltárában.

²⁾ »Deinde mox ad domum nostram Budae miserunt, mea et mihi coniunctorum bona et suppellectilem, simul cum poculis argenteis, pecunia, et omnia quae ibi invenerunt, diripuerunt, et in arcem praefatam ceperunt; similiter in aliis locis Regni Hungariae mea et mihi coniunctorum antedictorum bona arrestari et retineri fecerunt« stb. U. o. — V. ö. Thurnschwamb részletes elbeszélését id. h. 201. sk. II.

³⁾ Thurnschwamb erre nézve azt mondja, hogy: »die Ungern, die des Bischoffs Salkanus und Kantzler Parthey gewesen sind, haben sich unterstanden, in Pohlen zu Craueu auch Gewalt zu treiben, das ist ihnen

lalását Zsigmond lengyel király, s illetőleg Kazimir tescheni herceg és Zápolyai János, mint azon helységek földesurai, nem engedték meg.

Úgy látszik, hogy ez intézkedések a Fuggerek ellen irányzott oly fondorlatok és hamis feladások alapján történtek, melyekhez képest pénzhamisításban is részesekül lettek feltüntetve. S ebben ellenfeleik, a legszembetűnőbb túlzásokkal éltek, melyekre nézve a pápai nuncius mindjárt akkor azt mondta, hogy bebizonyíthatók alig lesznek.¹⁾ A Fuggerek mindamellett 200,000 arany forint lefizetésére ítéltettek,²⁾ s rézbányászati jogosítványuknak beszüntetése is kimondatott; Alber János pedig csak azután bocsáttatott ismét szabad lábra, miután 1525. augusztus 26-án, a fennebbi 200,000 arany forint fizetését okmányilag is kötelezte.

VIII. Fugger Jakab azonban az üzletén elkövetett méltatlanság ellen határozott órással lépett fel. Mindenekelőtt Zsigmond lengyel király és II. Lajos nagybátyjához emlékiratot intézett, melyben a történeteket elbeszélvén, saját és fizete részéről minden vétséget, minden tudomást vagy egyetértést tagadóba vesz, oly tényekre nézve, melyek bármi vád tárgya lehetnének; s panaszkodván az iránt, hogy az emberei

aber nicht gestatt worden. Desgleichen auch in Preslau nicht, und ander Orten, als auf Rosenberg, durch die Lipta (Liptó), Orava (Árva, helyesebben Felső Trencsin megye) bis gegen Teschen, das Alles in das Veyda Gewalt gewesen, und den Fuggern kein Gewalt; dergleichen Hertzog Kasimirus von Teschen, des Veyda Oheim oder Schwester Sohn, und kein Gewalt gestatten wollen.« Id. h. 203. I.

¹⁾ »Li negotii Ungareski sono in la medesima perturbation (t. i. mint elöbb); al presente attendino in li conti di Turso et Fucari. Et mi par che non ci sia quella fraude che primo si dicea; perche son redotti ad non poter probar altro che per una coniectura, che Fucari hano continuamente tenuto CCC battitori di moneta, che dovea non battere tanto al giorno« stb. h. Burgio 1525. július 30-a alatt Theinernél id. m. 728. I.

²⁾ »Am 26. August nöthigte man dem Alexius Thurzo, dem genannten Alber, und den Fuggerschen Handelsdienern Mayr und Hendl einen Vertrag ab, nach welchem sie für die Ansprüche der Ungarischen Krone wegen der Bergwerke zu Neusohl, und der Prägung der neuen Münze, 200,000 Gulden in bestimmten Raten zu bezahlen versprochen, daran sofort auch 150,000 Gulden erlegen mussten« Dobbel Frigyes, Der Fugger Bergbau und Handel in Ungarn; id. folyóirat 44. I.

ellen emelt vádakra nézve meg sem lett hallgatva; kéri, hogy igazolása céljából a lengyel király neki módot eszközöljön.¹⁾

Hasonló értelemben irt, és hasonló kérést intézett Zápolyai Jánoshoz²⁾ és Tomiczki Péter krakkói püspökhöz is; továbbá VII. Kelemen pápához, V. Károly császárhoz, Fer-

¹⁾ — — Haec omnia egerant (Regiae Maiestatis Hungariae Consiliarii) me non vocato, neque audito et ad responsionem admissio; quamvis ita existimem, quod praedicta a Regia Maiestate Hungariae, qui Rex est vere Christianus, minime motu proprio, sed solum ex quorundam aemulorum malignitate, falsa delatione, malaque informatione facta sint. Neque hactenus scire potui certis coniecturis, quam ex causa eadem Regia Maiestas hanc actionem taliter contra me ac meos coniunctos intenderet; nisi quod scriptura quaedam ad me est perlata, in qua iudicium quoddam fit, ac si ego ac domini Thurzones ingentem pecuniae summam debeamus; ex qua tamen re nichil certi ac veri constat, sed potius contrarium in comperto est. Quod videlicet Regia Maiestas mihi in magna et insigni quantitate pecuniarum, quam praedictus factor meus et negotiorum gestor Joannes Alber in Regiae Maiestatis ac Provinciae Hungariae commodum et utilitatem in prompto exposuit et mutuo dedit, vera et legitima obligatione debet et tenetur, confectis desuper litteris sigillo Regio roboratis stb. Quod ad me attinet, nil magis optarem, quam ut mihi liceret praestita audientia pro me respondere, quo innocentia mea omnibus pateat. Scio enim occasione totius negotiationis, in cuius possessione et usu sumus, quo pacto vigore privilegiorum et citra respondere possem, et coram Iudicibus non suspectis ius et aequum, prout iuris dictat ordo, sustinere. Sed hucusque nunquam sum vocatus, neque ad aliquam audientiam vel responsionem admisus. Intellexi item, quia me ad Regiae Maiestatis placitum, et ob aemulorum meorum delationem et irritamenta, qui in huiusmodi causis, quas ad caput meum video detrudi, ipsi sunt rei et iure debebunt respondere; quamquam poenas iam et exactionem pecuniarum suffugiant, Consiliarios Regiae Maiestatis contra me et nepotes ex fratribus ante paucos dies praeteritos, citra vocationem mei et responsionem, praetensam quandam et irritam sententiam tulisse, praetextu videlicet tali, ac si nos Regiae Maiestati ingentem pecuniarum summam deberemus, scilicet ultra octingenta millia aureorum. Id quod nulla evidentia facti certaue veritate, sed magis contrarium doceri potest. Suspiciamus autem eam ob causam hoc contigisse, ut magis terreremur, et ad exactionem aliquam cogeremur stb. Az eredeti fogalmazvány a Fuggerek augsburgi levéltárában.

²⁾ E levélnek német fogalmazványa meg van, mely szerint Fugger Jakab azt írta: »Mich hat mein diener Jorig Hegel berichtet welcher massen Ewr Gnaden inn der Handlung, so mir im Königreich zu Hungern begegnet ist, so guediglich vund furderlich erzagt vnd erpotten hat stb.« Az eredeti fogalmazvány a Fuggerek augsburgi levéltárában.

dinánd ausztriai főherceghez, a német fejedelmek és városok sváb szövetségéhez, a bajor herceghez és a német birodalom kormányzékéhez (Reichs-Regiment.) Kárát ez alkalommal 267,648 régi, vagyis 535,296 új forinttal számította fel.¹⁾ Említésre méltó, hogy Károly császár levelet, a többiek pedig köveket küldtek II. Lajos királyhoz²⁾ a Fuggerek érdekében, a nélkül azonban, hogy közbenjárásuk akkor a kívánt eredményhez vezetett volna.³⁾

¹⁾ A megkárosodás részletes összeszámítása a Fuggerek augsburgi levéltárában őrzött irományok közt találhatók: »Item im hauss zu Ofen ist genomen worden an paren gelt, silber geschir, an pfanden, seyden gwand, vnd andern, das vngefärlieh vm gut gelt angeschlagen ist floren 8,000. — Item zu Pestht haben wir bei 1,300 Centner Kupfer gehabt, seind vns auch genomen worden, per 4 floren thun floren 5,200. — Item im Sowl ist mehr inuentirt worden von des konigs leythen sonder vernehmen von vnseren amptleaythen, so ist bay den hütten vnd gruben gewesen stb. thut floren 50,000. — Item in der Moschnitz stb. (Összesen 10,102 frt.) — Item auf der hitte Rebutza stb. (2,400 ft.) — Item zu der hitte stb. (2,400 ft.) — Item Silber allenthalben stb. (2,400 frt.) — Item neuen hitten mit zugehörung stb. (27,000 ft) stb. Im Sowl stb. (163,148 ft.) — Item so ist vns schuldig die kon. Maiestät zu Hungern floren 51,800 neu gelt, thut alt gelt floren 25,900. Mer Seiner Maiestät gelihen 400 floren new gelt, thut 200 floren gut gelt. — Item der Königin gelihen durch Hans Alber new gelt floren 4,400, thut gut gelt floren 2,200. — Item es ist von meinen dienern bezalt worden auf den vertrag gut gelt 50,000 floren. — Item verert der Königin vnd andern floren 15,000. — (Még néhány apró fizetés.) alles das man genomen vnd zu fordern ist, nemlich wie vorstet floren 267,648 gut gelt.«

»Item nach dem vnd vns wie obset Im Newen Sowl vad an andern orten auff dem handel genomen vnd abgedrungen worden 267,648 floren vngr. gut gelt, thut neu gelt floren 535,296. Hiebey ist kain schad, vnkost oder anders gerechnet.«

²⁾ Ez követek voltak: Zsigmond lengyel király részéről Ripsitz Miklós, a német birodalom kormányzója részéről dr. Lamparter Miklós és az Erbsteini gróf; a sváb szövetség részéről N — János, Ferdinánd főherceg részéről Herberstein Zsigmond, Pemplinger István és Leopoldsdorfi dr. Peck Marx. A Thurzókné névén a tárgyalásoknál jelen volt Thurzó Szaniszló elműtzi püspök, »Fugger Jakab névén syndikusa, doctor Ribisch Henrik és Thurnschwamb János. (L. Thurnschwamb tudósítását id. h. 203. l.) — Herberstein Zsigmond a küldetéséről maga is tudósít (gr. Teleki László és Kováchik Márton György, Sammlung kleiner noch angedruckter Stücke I. köt. Buda 1805. 197. l.)

³⁾ Brutus János Mihály ezeket írja: »Aliud aequae turpe et flagi-

Ha Thurnschwambnak hitelt lehet adni¹⁾, ezen egyenlenség a magyar király és a Fuggerek közt csak nagy nehezen intéztetett el. Mert Fugger Antal, ki Jakabnak időközben beállott halála után a ház ügyeinek vezetését átvette, kezdetben Magyarországból egészen vissza akart vonulni; II. Lajos pedig a besztérczebányai iparvállalatot Beheimb Bernát, Mária királyné kamaragrófja kezelésére bizta. Minthogy azonban e kezelés tizenegy hónap alatt egyáltalában kedvező sikerrel nem járt; a király Thurzó Elek közbenjárását használta, hogy a Fuggereket a besztérczebányai vállalat újbóli átvételére, és arra bírja, hogy pénzzavaraiban ismét segítségére legyenek. Az eredmény a Fuggerek követelésének — mint látszik — egész általánosságban történt elismerése, s az 1526. II. Lajos király és Fugger Antal közt Budán július 19-én létrejött azon új szerződés volt, melynél fogva az Ernust-féle besztérczebányai bányavállalat, minden akkori tartozékaival, a Fuggereknek 15 esztendőre, évi 25,000 forintnyi bér mellett haszonbérbe adatott; ezek pedig egyszersmind arra is kötelezték magokat, hogy a királynak 50,000 forintnyi kölcsönt adnak, mely a fizetendő haszonbérből lesz törlesztendő.²⁾

Tudva van, hogy közviszonyainkra nézve mi gyászok következeket vontak magok után az 1524. és 1525-ki párt-

tiosum admissum in Fuggeros negotiatores, quos maiorum industria honesto dignitatis loco apud suos constituit. Ex omnibus Regni provinciis, cuius aerarias aliasque metallorum fodinas conductas habebant, effusum aes ubicumque deposuissent, uno consensu et conspiratione, qua cuique est visum, distractum dilaceratumque diripuerunt. Res quidem adeo foeda indignaque visa, ut Carolus tantus Imperator, Ferdinandus Rex frater, caussa Fuggerorum suscepta, legatos qui de tanta suis illata iniuria expostularent, sibi ad Ludovicum censuerint mittendos. Quae tamen legatio nihilo magis eos, quorum res erat, sublevavit; Regis invidiam, regiorumque auxit vehementius, qui eam praedam, cuius iscturam, fidei et pudoris pretium fecissent, non facile passi sunt sibi e manibus extorqueri. Nam ad Regem quidem tantum dedecus hoc uno nomine pertinere visum, quod non aequae ac Regem deceret, imperium obtineret in suos stb. Atque ad Regem tamen, cuius nimia indulgentia haec patrabantur, nihil praedae pervenit stb. (Brutus Magyar Historiája, kiadta Toldy Ferencz II. köt. Pest 1867. 134. és 135. ll.)

¹⁾ Id. m. 204. l.

²⁾ Horváth Mihály Brüsseli stb. Okmánytár I. köt. 27. l.

viszályok; s hogy mi hatályosan készítették elő a catastrófát, mely a mohácsi vésnappal végződött. Lőrincz compegnoi bibornok Budán 1524. december 29-én VII. Kelemen pápához jelentést tévén, már ekkor szükségességét emelte ki »di ridure questi Hungari ad aprire li occhi et fare qualche rimedio contra Turchi, che senza dubio se non lo fanno actum est a questo primo tempo de eis.«¹⁾ Cricius Endre przemiszlői püspök pedig 1525. július 25-ki levelében Tomicki Péter krakkói püspökhöz írt levelében az akkori eseményeket »Tragoedia Ungarica«-nak nevezi.²⁾ S a következesek ennek meg feleltek is.

VIII. A Fuggerek a mohácsi vész után, különösen miután I. Ferdinánd 1527. november 5-kén magyar királynak koronáztatott, ennél nemcsak a besztérczebányai részvállalatról szóló haszonbéri szerződésnek, hanem a háznak néhai Fugger Jakab által felszámított 267,648 forintnyi követelésének elismerését is szorgalmazták; mely most 206,741 forintban állapított meg, s melyről Ferdinánd Esztergamban 1528. február 28-án maga részéről új kötelezvényt adott ki. Az ügy még ugyanazon 1528. évben Prágában június 11-én akkép lett rendezve, hogy a király ezen tartozása fejében az erdélyi sókamarak jóvedelmét kötötte le.

Mindamellet, midőn Zápolyai János 1529. II. Szulejmán török császár segítségével által támogatva, Magyarországból a főhatalom biztos birtokába látszott jutni s Budán királyi székét tartotta,³⁾ a Fuggerek budai üzletök és besztérczebányai részvállalatuk érdekében az ő pártfogását is kikérték. Zápolyai János, ki javaiban még mint vajda 1525. a Fuggerek embereit és vagyonát a pártosok megtámadásai ellen védelmezte, most sem vonta meg tőlök pártfogását; a mint ez annak néhány rendeletéből is kitetszik, melyekről alább a besztérczebányai bányavállalat alkalmával fogok szólni. Különben az

¹⁾ Theiner Ágoston, Vetera Monumenta historica Hungariae Sacram illustrantia. II. kötet, Róma 1860. 677. l.

²⁾ Acta Tomiciensis VII. köt. 309. l.

³⁾ »Nun ist der Wayda im August des 29. Jars zu Ofen hinkomen, auch gleich darauf die Perkstet erfordert vnd in vorige Pflicht genomen« stb. A cs. és k. közös pénzügyi minisztérium levéltárában lévő emlékkönyvekben 1530. alatt.

1526.¹⁾, 1527.²⁾ és 1533.³⁾ évekre vonatkozólag a budai házról és üzletről a család augsburgi levéltárában őrzött régi számadásokban is van még szó; 1533. után azonban ezek a számadásokban már nem említetnek. S ennek folytán a Fuggerház levéltárnoka, Dobbel Frigyes, azon nézetben van, hogy 1533. a budai üzlet megszüntetve, illetőleg a besztérczebányaival egyesítve lett.

A közös cs. és kir. pénzügyi minisztérium levéltárában őrzött u. n. emlékkönyvekben még számos eset említetik, melyekben I. Ferdinánd nagyobb-kisebb összegeket vett kölcsön a Fuggerektől, és ezeknek biztosítására több magyarországi királyi jövedelmét kötötte le. Ezekre nézve mindazonáltal az alkudozások és fizetések Bécsben történvén; s általán véve a ház magyarországi pénzügyeinek vezetése a bécsi üzletben pontosítatván össze, a Fugger háznak bankári és nagykereskedői működése 1533-tól fogva Magyarországon megszűnt.

III.

A Fuggerek mint magyarországi bánya-vállalkozók.

I. Azon városi és bányabirtoknak, melyet Thurzó János 1493-tól kezdve Besztérczebányán szerzett, és melynek később Fugger Jakab is részese lett, két alkateleme volt. A régi Kálmán János-féle bányákat az u. n. »Sandberg«-en, a Töpper-

¹⁾ »Zu Ofen ausgehen merlay zerung, cleidung, hawssrat, potenlon vnd ynslit, dem kunig die arend verfallen, vnd noch darzue darauf gefihen, in summa floren 70,712. Einnamen zu Ofen, nemlich vortail an ainem Ross in Sol zu schicken gehabt floren l. 20 den.; vmb ain Ross aus dem Sol verkauft fl. 28. 80 den.; vortail an etlichen Ungrischen guldin in golt gehabt fl. 11,807. 62 den.; vortail an gewandt dem kunig geben fl. 604. 68 den. Summa fl. 12,442. 30 den.; ye 3 für 1 den. guet gelt tuet floren 4147. 43 den.«

²⁾ Az 1527-ki leltárban: »Ofen das hawss vnd ain garten alda gehört in die Hungrisch handlung; den hausrat ban die Türken alles hinweg, also dass sonst gar nichts da ist.«

³⁾ »Ausgehen zu Ofen auf merlay zerung, schenkung, verpawen hausrat, auf den garten, die schreibstube vnd den Stall, in Summa fl. 4,237. Einnamen, vortail an merlay goldt vnd müntz fl. 277.«

táruát, a Jung-féle ezüsbányákat a Schubstein és Krottenpföl nevű hegyeken, és kétségkívül még több más helyen lévő bányákat György fiával együtt tulajdonul szerezte és bírta.¹⁾ De ezeknél sokkal fontosabb volt azon complexus, melyet 1494. Ernst Zsigmond pécsi püspöktől 22 évre haszonbérbe vett. Ennek alapját az egykor Besztérczebányán híres Karl család azon régi birtoka képezte, mely a XV. századnak közepe táján a Jung vagyis Schwammgretel család tulajdonába ment át, de Schwammgretel Miklósnak szerencsétlen vállalatai következtében előbb 1465. Ernst János budai polgár és Mühlstein Vidnak adatván el, azután pedig csere útján Mátyás királyra szállván, ettől fia Corvinus János részére egy birtoktestté alakított; kitől azonban azt a király halála után Csáktornyai Ernst Zsigmond püspök, a jelzett Jánosnak fia, családja jogosítványánál fogva revindicálta. Ezen birtokcomplexus részei Besztérczebánya városában a Karl-féle ház tartozékaival, a szent Erzsébet nevű árpolda (Hospitale) feletti kegyúri jog; továbbá a város határában a Neustollen és Erbstollen nevű ezüst- és rézbányák s Podlavetz, Reczka, Ulmansdorf és Mayerhoff helységek, s Szent Jakab és Henczmanban lévő birtokrészek voltak.²⁾ Különben nem szabad tekinteten kívül hagyunk, hogy a Jung családnak több tagja ezekre szintén követeléseket támasztott; s hogy azok tekintetében városi jogánál fogva Besztérczebánya községe is több igénynyel lépett fel. Minthogy azonban mindezeknek következtése nem volt; róluk tüzetesen szólnom épen úgy nem szükséges, mint Thurzó János és Györgynek Magyarország más vidékein fekvő azon bányabirtokáról sem, mely a Thurzó-Fugger-féle besztérczebányai rézipar-vállalathoz (Kupfer-Handlung) számítva nem volt.

II. Ezen birtokra már az első 1495-ki Thurzó-Fugger-féle szerződés vonatkozott.

Miután t. i. Thurzó János már 1493. május 15-én Besztérczebányán a Kolmanféle bányabirtokot a »Sandberg«-en

¹⁾ Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatainak kritikai története, Budapest 1880. 166. l.

²⁾ U. o. 164. sk. II.

Glocknitzer Benedek és Königsberger Mihály ottani polgároktól átvette, s 1494. a Töppertárnát (Töpperstollen) és 1495. a Schubstein- és a Krottenpfol hegyeken lévő bányákat megszerelte; s ezekhez azon szerződés járult, melylyel Csáktornyai Ernust Zsigmond pécsi püspök a családja jogosítványainál fogva Corvinus Jánostól revindicált városi és bányabirtokát ugyanott 1494. neki 22 évre haszonbérbe adta: ezen egész complexus a Thurzó János és György, s Fugger Ulrik és Jakab közt 1495. tíz évre kötött társasági szerződés által oly módon alakítottatott egygyé, hogy annak egyszersmind művelési módja is meg lett határozva; t. i.:

A) Az Ernustféle városi és bányabirtokra nézve.

1. Mindenekelőtt Ernust Zsigmondnak a neki évenként 3000 forintban lekötött haszonbéri összeg lesz kellő időben fizetendő. — 2. A szükséges építmények felépítéséről, s a bánya- és kohászati munka alkalmaztatásáról gondoskodni általán véve a Thurzóknak feladata; a Fuggerek pedig a költségekre megkívánt pénznek szolgáltatását vállalták magokra, oly módon, hogy — míg az előlegezett pénz visszafizetve nem lesz — nyereség ne számíttassék. — 3. A Thurzók kötelezik magokat Besztercebánya közelében a rézérczek olvasztása és tisztítása czéljából egy kohót, és azzal kapcsolatban egy hármort építeni, melyeknek elkészültével az addig használt Krakkó melletti kohó meg fog szüntettetni. — 4. A bányák művelése tíz évre Königsberger Mihály és Glockniczer Benedeknek fog átengedtetni, kik ennek fejében évenként 1000 forintot fizetni, s a nyert rézérczeket mázsánként egy és fél forint beváltási díj mellett beszolgáltatni tartoznak. Ebből az építendő kohóban hetenkint körülbelül 300 mázsa fog kikészítettetni, melynek fele Nürnbergbe és onnan tovább lesz kiküldendő, másik fele pedig Magyarországon árusítandó el. Ebből a hetenkinti tiszta nyereség közép számmal 360 magyar forintban számíttatik. — 5. Az így eszközölt jövedelemből mindenekelőtt a Fuggerek előlegezései fognak megtérítettetni, az pedig a mi marad, valamint a későbbi tiszta nyereség is a Fuggerek és a Thurzók közt egyenlő részekben lesz felosztandó, oly módon, hogy a nyereség, vagy a netaláni veszteség egyenlő részben a két vállalkozó földre fog számíttatni. — 6. Azonkívül 10 esztendő alatt

az egri püspöknek 500 magyar forint, egy budai részesnek (Junker Victor zu Ofen) és Czotner Györgynek 500 magyar forint fizetendő, és minden egyéb költség fedezendő.

B) A Kolmanféle bányabirtok művelése azontúl is Königsberger Mihálynál és Glockniczer Benedeknél fog maradni. A tiszta jövedelemnek $\frac{1}{6}$ része a Thurzók-é lesz, a többi $\frac{5}{6}$ része pedig egyenlő felosztás szerint a Fuggereket és Thurzókat fogja illetni.

C) A Töppertárna nevű bányák jövedelméből előbb a Thurzóknak 1500 magyar forint beruházásai fejében, és azután 600 forint költségeinek fedezésére fizetendő; az ezentúli nyereség vagy a netaláni veszteség egyenlő részekben a Fuggereket és Thurzókat fogja illetni.

D) A réz kivitele könnyítésére szükséges utak készítését a Thurzók vállalták magokra. S ez névszerint a Stubnai erdőt Zsolnának vezetendő útról értendő¹⁾, a honnan a rézárak Teschenbe, Szeziába és Thuringiába vitettek, hol a Fuggerek »Ohrdruff« mellett az ottani cisterciák jószágain Szent-Györgyvölgyben (Georg-thal) tisztító kohót birtak, a honnan a tisztított rezet Maina melletti Frankfurtba, Nürnbergbe, Németalföldre és Hamburgba vitték. E kiviteli utak számára a Fuggerek 1495. Kazimir tescheni hercegtől különös védelevet nyertek. Egy másik tisztító kohójok a Fuggereknek Karinthiában, Villach mellett volt, a honnan a kiviteli út Olaszországba, és névszerint Velenczébe vezetett. S ezeken kívül egy harmadik út volt Budára, s onnan a magyar tengerpartra és Velenczébe, melyen a réz kivitelére nézve a Thurzók gróf Frangepán Bernardintól 1497. szeptember 7-kén védelevet s vám és egyéb kedvezményeket nyertek.

Megjegyzendő még, hogy ezen időben Liptó megyében a revutjai völgy nyílásában a mosnitzi, s úgy szintén Teschen mellett is tisztító rézkohók és hámorok keletkeztek.

E Thurzó-Fuggerféle társasági szerződés a budai káp-

¹⁾ Krizsko Pál. A körmöczy régi kamara és grófjai. Budapest, 1880. 41. l.

talán előtt hiteles formába hozatván, II. Ulászló király által is megerősítettett.¹⁾

III. A rézvállalatot ekképen szervező szerződés már 1499. ápril 29-én Esztergomban egy másik szerződéssel megtoldatott, s illetőleg akkép terjesztetett ki, hogy egyrészről a Thurzók gölniczi és szomolnoki bányáik kivételével — többi nevezetes magyarországi bányavállalataikat is mind az 1495-ki társasági szerződésbe engedték át; másrészről pedig a Fuggerek, az I. Maximilián császártól az időközben Tirolban Schwatznál nagy jelentőségre emelkedett, s a közös rézvállalatuknak már-már hátrányos concurrentiát képező bányákat — egyezség útján megszerezték, s úgy ezeket, valamint a villachi kohóban kidolgozott, s innen és máshonnan is Velenczébe szállított rézárút szintén a közös vállalatba bocsátották.

IV. Ennél azonban a harmadik, Budán 1503. február 9-kén kötött szerződés már fontosabb volt; mely t. i. a nagy terjedelemben fejlődött vállalat vezetéséhez és a kellő számvitelhez szükséges intézkedéseket foglalta magában. Ezek reánk nézve itt döntő jelentőséggel ugyan nem bírnak; a szerződés tartalma mindazonáltal azon oknál fogva mégis nevezetes, mert ama nagyszerű kereskedési hálózatot tünteti fel, melylyel a Thurzó-Fuggerféle vállalat csaknem az egész akkori Európát bevonta.

A vállalat középpontja azontúl is Besztercebánya maradt; az innen szétágazó irányok pedig a következők voltak: 1. Rózsahegy, Krakkó és Danzig; — 2. Krakkótól Lengyel-Porosz- (Prussia) és Oroszországokba; — 3. Zsolna, Tessen, Szent-Györgyvölgye, és innen nyugat felé Antverpia-ig; — 4. Bécs, egyfelé Tirol-Karinthia és innen Velenczébe, másik felé Nürnbergbe és innen a szokásos európai kereskedelmi fokhe-

¹⁾ Erre vonatkoznak az 1499-diki szerződés következő szavai: „— noch lautt eezlicher Briff, dy gegen eynander aufgericht, vnd von vnns beden teylen gegeben synt; des wyr dan obgenante Hans Turso vnd Gorg seyn sun vor dem Cappittel zw Owen, auch vor königlicher Mayestat zu Vngern vnser genedigister her genediglich verwilliget, zwgegeben vnd bestetiget hatt, noch lautt desselbigen Briff darober aussgangen« sth.

lyekre. — 5. Buda és Szegna Velenczébe; — és 6. Buda és Trieszt Velenczébe¹⁾.

Különben ugyanazon 1503. év február 9-kén egy másik szerződéssel az is megállapított, hogy a besztercebányai, budai, krakkói, tescheni és szentgyörgy-völgyi ügynökségek (Factoreien), a hol t. i. a réztermelésnek és réztisztításnak főhelyei voltak, azonban a réznek csak kisebb része adatott el, — közös kezelés alá helyeztessenek; többire nézve pedig a külső üzlet a Thurzók és a Fuggerek közt akkép osztassék fel, hogy a rézércz és rézcikkkel való kereskedést Lengyelországba, Prussiába és Oroszországba s Magyarországból Szegnián át Velenczébe a Thurzók gyakorolják; a többi vonal pedig a Fuggerek vezetése alatt álljon, úgy, hogy ezek egyszermind a réznek a tengeren túli vidékekre való szállítását és világkereskedelmi kezelését Danzigból és Stettinből is folytassák²⁾. Azonkívül — hogy a Fuggerek tengerentúli kereskedésükben a rézüzlet tárgyában hátrányt ne szenvedjenek — még az is ki volt kötve, hogy a magyar réz olyanoknak, kik azt netalán Németalföldre vagy Angliába szállítani s ily úton velők versenyezni szándékoznának, — nagyobb mennyiségben el ne adattassék.³⁾

V. Ez időtől fogva Thurzó János haláláig (meghalt 1508. okt. 10-kén) a jelzett rendezés szerint a vállalat eredménye igen kedvező volt. Dr. Dobel Frigyes ugyanis az arra vonatkozó s a Fugger-ház augsburgi levéltárában őrzött igen részletes számadásokat átvizsgálván, azt találta, hogy 1495—1504. az eladott réz összesen 190,000 mázsát tett, melyekből a Fuggerek részére 133,450 mázsá, a Thurzók részére pedig 56,550 esett. Az igen nevezetes beruházások és egyéb költségek levonása után ebből mindenik félnek tiszta nyeresége külön-külön 119,500 rajnai forint volt. Ehhez járult 1338 mázsá sárga réz, és 54,774 márka ezüst, mely utóbbi 323,503 magyar forintot jövedelmezett. Az e mellett fennmaradt készlet,

¹⁾ E szerződés eredeti példánya szintén őriztetik a Fuggerek augsburgi levéltárában.

²⁾ Dobel, der Fugger Bergbau stb. id. h. 37. és 38. ll.

³⁾ U. o.

s a kint lévő aktív követelések pedig 242,000 magyar aranyforintot tettek.¹⁾

Az 1504—1507. évekről a részletes számadások hiányoznak, az üzlet eredménye azonban tudatik, a mennyiben t. i. e három év alatt *mindenik fél számszára 238,474 rajnai forintnyi* tiszta nyereség volt.

VI. A besztercebányai részvállalatnak ezen felvirágzása azonban egy a hazánk történetében sajátos mellékkörülménynél fogva még különös érdekléssel is bír. S ez azon hatása, melyet az alsó-magyarországi bányavárosoknak azon küzdelmeire gyakorolt, melyekbe a Nagy-lucei Dóczyakkal bonyolódtak.

E küzdelmeket én más alkalommal egy önálló akadémiai értekezés tárgyává tévén, *kiemeltem különösen azt, hogy mi fontos szövetséges* volt a bányavárosoknak a Dóczyak ellen, az akkor keletkezett Thurzó-Fuggerféle vállalat s mi hasznát vették Anna királyné korában, de azután is azon befolyásnak, melylyel a Thurzók és a Fuggerek a budai udvarnál bírtak. Itt ugyanazon tárgyra vonatkozólag egy közvetlenül a besztercebányai részvállalatot illető adatot kell felemlítenünk. Höffler Konstantin prágai tanár t. i. egy azonkorú író, Leib Kilián nevű rebdorfi perjel még kiadatlan annálisaira hivatkozva, azt mondja, hogy ennek tudósítása szerint Magyarországon a nemesség elleni harcban a Fuggerek faktorai mint vezérek szerepeltek volna. Höffler ezt az 1514-ki magyarországi pórháború eseményeihez akarja számítani.²⁾ Ilyen

¹⁾ U. o. 38. l.

²⁾ „— von Ungarn nicht zu reden —“ mond Höffler — „wo merkwürdiger Weise die Führer des Aufstandes wider den Adel Factoren der Fugger waren.“ (Betrachtungen über das deutsche Städtewesen im XV. u. XVI. Jahrhunderte, a Bécsi Akadémia Archivumában XI. kötet. Bécs, 1853. 204. l.). — Höffler ez állítását kútfőileg következőképen magyarázza meg: „Es steht die Autorität des ehrenwerthen Killian Leib, Priors zu Rebdorf, noch zu unbestritten da, als dass ihm nicht geglaubt werden dürfte, wenn er den Zusammenhang des grossen Bauernaufstandes in Ungarn 1514. und der Bergknappen als Theilnehmer des Bauernkrieges im Jahre 1525. mit dem Treiben der Fuggerischen in Ungarn behauptet.“; t. i. Annales fol. 118. MS. (»Fuggerisches Archiv« című értekezésében a bécsi Akadémia »Sitzungsbericht«-eiben X. kötet. 1853. 403. l.)

magyarázat azonban a jelzett pórháborúról korunkra jutott kútfői adatokkal össze nem egyeztethető. Az mindazonáltal az akkori eseményekkel tökéletesen összhangzásban volna, hogy a bányavárosok és a Dóczyak közti küzdelmek alkalmával, melyekben ezek azon vidék nemesei által is segítettettek, a bányavárosok sorában a Fuggerek ottani faktorai is harcoltak. Különbözik magában világos, hogy ezen tárgyban határozott nézetet csak akkor lehetne mondani, ha Leib Kilián munkájáról részletes tudomásunk volna, s ha névszerint annálisainak az itt kérdéses eseményre vonatkozó helyét szöveg szerint ismernők.

VII. Thurzó Jánosnak halála után, helyébe az üzletben három fia lépett, t. i. György, Elek és III. János (II. János boroszlói püspök volt.) Ezek azonban már nem dolgoztak hasonló kedvező sikerrel. Mert az 1507—1510. években összesen 67,500 mázsa réz adatott el, a miből 56,600 mázsa a Fuggerekre esett és csak 10,900 a Thurzókra; tiszta nyeresége pedig *mindenik félnek külön csak 142,000 rajnai forint volt.*

Ez időtől fogva a Thurzók még 15 évig (azaz 1525-ig) voltak a Fuggerek társai a részvállalatban. Ugyanazon idő alatt ismét kedvezőbb sikerrel járt a réz termelése és eladása. Mert az eladott réz mennyisége a 15 év alatt 473,000 mázsa volt, t. i. a Fuggerek részéről 418,100 mázsa, a Thurzók részéről csak 51,700 mázsa; a tiszta nyereség pedig az 1510—1519. években *mindenik félre nézve 179,170 rajnai forint*ba ruggott.¹⁾

Egyébiránt Thurzó János halála óta Besztercebányán már a város és a vállalat közt surlódások is kezdődtek.

VIII. A rézipar-vállalat akkor már oly nagyszerű dimenziók szerint fejlődött volt, hogy a városban — mint a traditio tartja — a mai kamaraházon kívül azon egész tért is elfoglalta, hol jelenleg a káptalan-házak állanak; a városon kívül pedig annak csaknem egész környékére messze Óhegyig, s a Sturecz hegyen túl a revutjai völgy nyílásáig terjedt. Ezen nagy területen hol bányák műveltettek, hol a bányáipar számos háza

¹⁾ Dobel, der Fugger Bergbau stb. id. h. 40. l.

és műhelye állott, s hol több ezerre menő munkás a bányasziadtság kedvezményei szerint élt. Előbbi időben az egész bányáügy, s mindazok felett, kik annak kapesához tartoztak, a bányavárosok gyakorolták a törvényhatóságot. Most királyi privilegiumok és rendeletek alapján a rézipar-vállalat a bányavárosok törvényhatóságától független lett. Thurzó János — míg a vállalatnak élén állt — eszélyes körütekintésével és méltányos magatartásával a várossal a jó egyetértést fentartotta. Halála után azonban fiai már másirányt követtek, s minthogy intézkedéseiket saját felfogásuk szerint tették és önhatalmilag érvényesítették, a bányavárosok viszont a körmöczi kamara-grófság és zólyomi várispánsággal járó jövedelmeket tagadták meg tőlük ¹⁾; s névszerint Besztercebánya város részéről ellenők hat pontból álló panasz is emelkedett, melyek abban pontosultak össze, hogy a város a vállalatra törvényhatóságát nem gyakorolhatja, s hogy a város és a polgárság jövedelmei az által rövidséget szenvednek, hogy a vállalat szükségleteit nem a városból fedezi, a bányász nép és a munkások élelmezése és egyéb életszükséglete a Thurzók és a Fuggerek által állítatik elő.

Ez új kedvezőtlen conjuncturák a Thurzókra kellemetlenül hatottak, úgy, hogy komolyan arról kezdtek gondolkodni, ha vajjon nem jobban felelne-e meg érdeküknek, ha a vállalatot egészen visszavonulnának; míg másrésről Fugger Jakabban ismét azon vágy támadt, hogy az 1518. lejáró hasznobéri szerződést az Ernust családdal közvetlenül saját nevében hosszabítsa és ezáltal a vállalatot családja számára jobban biztosítsa. Az Ernustoktól azonban erre azon választ vette, hogy a vállalatra nézve előnyösebb, ha a társasági viszonyt a Thurzókkal fentartja. ²⁾ S így történt, hogy Ernust János bán, mint a besz-

¹⁾ II. Ulászlónak 1515. Budáról »feria quarta proxima post festum Beati Dionysii Episcopi et martiris« a bányavárosokhoz intézett rendelete szerint, a Fuggerek augsburgi levéltárában.

²⁾ Ernust János-e tekintetben Budán 1517. május 27-ke a att Fugger Jakabhoz a következőket írja: »Vetus mihi cum dominis Thurzonibus et pluribus officiis ultro citroque corroborata manet coniunctio stb. Compertum habeo, dominum Alexium Thurzo eius esse sententiae, ut ab ea societate, quam cum alijs suis fratribus et cum Dominatione

tercebányai városi és bányarealitások akkori tulajdonosa a hasznobérlési szerződést Thurzó János fiaival, s az ezekkel társaságban lévő Fugger Jakabbal és ennek unokaöccseivel 5 évre megújította, azután pedig 1522. további 18 évre kiterjesztette.

S ez időbe esett Besztercebánya város panaszainak a vállalat részére kedvező eldöntése is.

E panaszok t. i. nagy részben a régi bányászati privilegiumok félreértéséből eredvén, noha az akkori zavarok közt sok visszaélés történhetett, azért az ügy kimenetele iránt kétely mégis alig lehetett. Ulászló király 1515. június 16-ki október 10-ki és december 20-ki határozatai csak mellékkérdésekre vonatkoztak. A végleges eldöntés 1519. október 4-én történt; s ez annál érdekesebb, mert az ujonnan megállapítandó országos bányajognak első hivatalos kinyilatkoztatása, melynek elvei indokolásául szolgáltak annak, hogy Besztercebánya város valamennyi panaszaival elutasított.

Nem esoda, hogy ez eldöntés a bányavárosokban nagy ingerültséget okozott. Mert a városiak, a Mátyás király uralkodása óta közállapotainkban és kiválólag gazdasági viszonyainkban beállt fordulatnak jelentőségét fel nem fogván, az új kor kívánalmait nem értették, de érdekeikre nézve magokat hátrányban is látták. S így habár Besztercebánya, valamint a többi bányaváros is, ugyanazon időben több, előbb szintén szokatlan kedvezményben részesített ¹⁾; azért a közhangulat a Thurzó-Fuggerféle vállalattal szemben mégis mindinkább elkeseredett, s végre csaknem nyílt ellenségeskedésnek színt öltött. Besztercebánya város az 1519-ki ítéletet nem akarta érvényesnek elismerni, sőt az ellen azonnal nyílt óvással lépett fel, a miben még a királyi ügyek igazgatója által is támogat-

Vestra in cultura metallorum habuit, se penitus separat et sequestret. Quod quidem si fuerit, in maximum discrimen et difficultates commercia, quae Dominatio Vestra hic in Hungaria gerit adducentur stb. Ideioco sententia mea est, ut Dominatio Vestra, unde haec pendet societas, eum ab hac opinione averteret, et ad priorem consuetudinem revocaret stb. A levél találtatik Kaprinay kézíratai közt, a budapesti tud. egyetem könyvtárában B. 4° alatt I. köt. 199. l.

¹⁾ Kachelmann János, Geschichte der ungrischen Bergstädte und ihrer Umgebung. III. köt. Selmecz, 1867. 144. l.

tatott. A bányavárosok — mint látszik — ez ügyet, az 1518. bácsi 12. törvényczikk daczára, az országgyűlés elé is terjesztették; azonban az 1519: 8. t. cz. azt mutatja, hogy itt czélt nem értek.

IX. A Fuggerek emberei ezen surlódásokkal nem sokat gondoltak; a Thurzó testvérekre azonban azok oly kellemetlen hatással voltak, hogy az Augsburgba áttelepedett György az üzletből ki akart lépni, s hogy Elek részvéte is mindinkább ellankadt. Csak nagynehezen sikerült Fugger Jakabnak Thurzó Györgyöt arra bírni, hogy a társaságban megmaradjon; arra azonban semmi módon nem volt indítható, hogy Magyarországra visszatérjen, s itt az üzlet érdekeit támogatassa ¹⁾. Thurzó Elek az Ernust Jánossal 1522. megújított haszonbérleti szerződés után a vállalatnak szintén már alig volt másképen, mint neve szerint társa. S így annál kellemetlenebben hatott rá, hogy a fennjelzett 1524. és 1525-ki országos zavarok Besztercebányára is kihatottak, s hogy 1525. az ottani bányásznép közt formaszerű lázadás tört ki. A bányásznép azon év május 25-kén a Thurzók tisztjeivel kiegyezkedett ugyan, azonban maga Thurzó Elek már július 28-án arról értesítette annak, a bajok orvoslása végett hozzá fordult előljáróit (t. i. »Magistros montanarum, rectores et alios laboratores circa fodinam cupream in Neosolio constitutos et existentes«), hogy — miután a királyi Felség a bányákat és bányaműveket már lefoglaltatta — ezentúl minden eldöntés is ennek elhatározásától fog függni, maga pedig szép és barátságos szavakban búcsút vett tőlük. ²⁾

X. Láttuk fennebb, hogy a Fuggereken 1525. Budán ejtett csapás nemcsak a budai üzletöket sújtotta, hanem a besztercebányai vállalatukat is ³⁾; hogy azonban a végered-

¹⁾ Dobel id. m. 42. 1.

²⁾ Wenzel, Magyarország bányászatának kritikai története 168. l.

³⁾ E vállalat akkor nyolcz alkatrészből állt, melyeket a Fuggerek károsodásáról készült felszámítások következőleg emlitenek fel: »1. Khamerhof vud Mayerhof; — 2. Lypsther Saiff; — 3. Altgepirch; — 4. Hermanetz; — 5. Theya; — 6. Hamör; — 7. Moschnitz; — 8. Herngründt.« — Legrészletesebb ezek közül az 1525. augusztus 21-én a besztercebányai kamaraudvarról a városi hatóság által felvett

mény mégis azon haszonbéri szerződés volt, melyet II. Lajos király 1526. egyedül a Fuggerekkel kötött, s melynél fogva ezek ezentúl kizárólag maguk birták a besztercebányai részvállalatot.

Ez időtől fogva a Fuggerek itt még 20 évig folytatták üzletöket. Mert habár I. Ferdinánd az 1526-ki haszonbérletet Bécsujvárott 1541. febr. 15-én a Fugger Antallal és unokatestvéreivel kötött új szerződéssel további öt évre meghosszabbította; azért Fugger Antal azt mégis már 1543. márczius hó 23-kán felmondotta, és odahagyta végképen 1546-ban.

A vállalatnak ezen 20 év alatti eseményeit egybefoglalván, általán véve azt mondhatjuk, hogy — külsőleg az európai hatalmasságok védelme által támogatva — belsőleg is oly felvirágzásnak indult, hogy közhitelének I. Ferdinánd a maga részéről is igen tekintélyes hasznát vette.

Már fennebb láttuk, hogy V. Károly császár a Fugger ház különös pártfogója volt, s e pártfogás üzletökre nézve annál hatályosabbnak mutatkozott, mert Károlynak, mint egyszerűs mind spanyol királynak óriási birodalma az akkori világ minden részébe terjeszkedett, melyben — mint szokás volt mondani — a nap soha le nem nyugodott. Nevezetes, hogy a császár a Fuggerek üzletét nővéreinek, Máriának, az özvegy magyar királyné és Belgium kormányzónejának is védelmébe és pártolásába ajánlotta ¹⁾.

Hasonló fontossággal birt azon körülmény, hogy Hedvig tesseni hercegnő, Kazimir herezeg unokahuga és Zápolyai István magyarországi nádor özvegye, nagybátyjának már fennjelzett védelmét és támogatását az üzlet számára nemcsak fenntartotta, hanem hogy Magyarországból Rózsahegyen, és az innen Lengyelországba vezető úton, s úgy szintén Zsolnán és a Slezsiába vezető úton azt hatályosan elő is segítette. Hed-

létár, hol annak minden egyes helyiségei s részei leiratnak. Találtatik a Fuggerek augsburgi levéltárában.

¹⁾ P. o. Lásd V. Károlynak 1538. Toledóból febr. 12-kén nővérehez Máriához írt levelét, Lanz Károly, Correspondenz des Kaisers Karl V. II. köt. Lipcse 1845. 307. l.

vigne fia Zápolyai János erdélyi vajda és később magyar király volt, ki a Fugger házat szintén pártfogolta.¹⁾

De a Fuggerek üzletének Zsigmond lengyel király, ki az említett Hedwig hercegnő leányát, Zápolyai János nővérét Borbálát birta nőül, Lengyelországon át egész Danzigig, szintén nevezetes segítséget nyújtott.²⁾

Danzigtól nyugat felé a balti tengeren, s a Sundon keresztül az északi tengerbe és Németalföldre ismét a Fuggerek kereskedését a dániai királyok részesítették hasonló pártfogásban, a minthogy Fugger Jakab 1525. II. Frigyes dán és norvégiai királytól különös privilegiumot is nyert.³⁾

Magában világos, hogy a besztérczebányai részvállalat, melynek emelkedését a külkereskedésnek ekképen jelzett oltalma mozdította elő, ezekben egyszersmind belső felvirágzásának is hatalmas támaszait birta.

X. A mi már most az így külsőleg támogatott besztérczebányai részvállalatnak belső vezetését illeti, itt — miután azt a Fuggerek 1526-tól fogva kizárólag bírták — mindenképp előbbi társaikkal a Thurzókkal való leszámolás volt szükséges; mi 1527. május 24-kén azon eredményre vezetett, hogy az összes vállalat közös részének értéke 297,389 magyar forintban és 11 fillérben állapíttatván meg, ez összegből a Thurzókra a felerész t. i. 148,694 forint 55 fillér esett.⁴⁾

¹⁾ L. János királynak 1530-ki rendeletét Kozka Péterhez munkám-ban »Magyarország bányászatának kritikai története« 191. l. — Különben János király Besztérczebánya város követeléseinek a rézpar-vállalat ellen II. Lajos király 1519-ki ítéletévelének daczára, helyt adott.

²⁾ Sigismundus D. gr. Rex Polonie stb. Quia habentes in prospectu multiplicia merita et fidelia obsequia Magnifici Alexij de Bethlenfalva, Liberi Domini Plesnensis, Tabernicorum Regalium Regni Hungarie Magistri, fratrisque sui stb. (szóról-szóra azonos az 1523. június 2-ki okmánynyal) Datum Craconie die Sancte Margarethe a. D. 1524. Eredetije a Fuggerek augsburgilevéltárában.

³⁾ Az eredeti okmány a Fuggerek augsburgi levéltárában.

⁴⁾ »In welcher Rechnung sich befunden, das gemelte handls Hauptguet, an phenwartten vnd schulden gewest ist 297,389 Guldin vnd 11 phenning Vngerisch; davon den herren Thurso der halbtail gepurt, trifft sich 148,694 Guldin 55 phenning« stb. Fugger Raimund, Antal és Jeromos Augsburgban 1529. szeptember 18-án kelt végelmervénye szerint, az országos levéltár kincstári osztályában.

Azután pedig, mivel az 1526. július 19-ki haszonbéri szerződésnél fogva a Fuggerek haszonbér fejében az egész vállalat után, a magyar koronának évenként 25,000 forintot tartoztak fizetni, s II. Lajos mindjárt a szerződés megkötésekor ezen haszonbérre 50,000 frtnyi kölcsönt vett fel¹⁾; midőn I. Ferdinánd a magyar trónra lépett, 1527. február 1-jén a Fuggerekkel, ez összegre nézve újból egyezkedett, azt azután a Nápolyból neki járó jövedelemmel is biztosította.²⁾ De a II. Lajossal kötött haszonbérleti szerződést megújította János király is, mikor 1529. augusztus havában Budára jött, s a bányavárosok átadását követelte, ez alkalommal a besztercze-

¹⁾ Ezt bizonyítja Lajos királynak 1526. Esztergomban »in dominica Misericordia« kelt nyugtatványa; t. i. »Quod nos arduis nostris et confiniorum nostrorum necessitatibus coacti levavimus mutuo a Magnificis Raymundo, Anthonio et Hieronymo Fulkar 50,000 florenorum in bona moneta, de quorum restitutione et rehabilitatione nos eodem hoc pacto assecurandum duximus, quod ex pecuniis arendae fodinarum nostrarum Bistriciensium stb. singulis annis singulos 3,333 florenos defalcare, et in solutionem eorum pro se retinere possint et valeant« stb. E nyugtatvány szövegét, a többi ezen ügyre vonatkozó okmányokkal együtt, átírta V. Károly császár 1544. »in oppido nostro Bruxellensi die ultima Novembris.« Ez átírat találtatik a bécsi cs. k. titkos házi levéltárban.

²⁾ Az ezen értelemben »vnns von Königl. Majestät deshalb auf dem ersten Tag negst vergangen verfertigt vnd zugestellte Obligation vnd Quittung«-ra hivatkoznak Fugger Raimund, Antal és Jeromos 1528. Augsburg május 22-kén kiadott reversálisukban. Az ügyet tisztába hozta factornak Thurnschwamb János Bécsben 1528. márczius 27-kén, t. i. »Ich Hanns Derschwan die Zeit meiner Herrn der Fugger zu Angsburg Diener stb. Als ich vnder andere Verschreibungen vnd verweisungen aus Benel Conraden Mayrs, auch gemelter Herrn Fugger Diener vnd in der Sachen Gewalthaber, von dem edlen gestrengen Ritter Herr Wolfgang Grätzwein Kgl. Majestät zu Hungern vnd Beheim etc. Rat und Hofkammer Secretari zwo Verweisung, doch nur vmb ein Summa Gelts; nämlich die Arendt vom Perckwerch in Hungern von zwerzen Jaren, die sich auf dem 15. Octobris im 1529. enden werden stb. Die andern, wo meine Herrn die Fugger davon nit vergnügt werden möchten, dass so alsdann auf Kgl. Majestät Neapolitanisch Einkommen verwiesen sein sollten, lautend empfangen hab stb. Az eredeti okmányok a cs. és kir. közös pénzügyi miniszterium levéltárában.

bányai bányákon kívül nekik a likavai birtokához tartozó revutjai műhelyiségeket (officina) is átengedvén.¹⁾

János király hatalma azonban az alsó-magyarországi bányavárosokban magát nem tarthatta, s ennek folytán összeköttetése is a Fuggerekkel rövid idő múlva ismét megszűnt; ezek pedig — mint már láttuk — budai üzletöket Besztercebányára helyezvén át, itteni vállalatukat magában álló jelentőségre emelték. S ez — miután a likavai vár és uradalom, I. Ferdinánd adománya következtében Pekry Lajos hatalmába került, — a revutjai völgyben Rózsahegy felé akadálytalanul terjeszkedhetett.

Noha azonban — mint láttuk — a beszttercebányai új haszonbérleti szerződés kiindulási és célpontjánál fogva — túlnyomólag finánczoperáció volt; azért a magyarországi bányászatra nézve mégis igen üdvös közgazdasági hatást is gyakorolt. Mert a Fuggerek, mint ügyes és egyszersmind dűsgazdag vállalkozók, azért, hogy a beszttercebányai vállalatot minél virágzóbbá tegyék, annak technikai vezetését az akkori idő színvonalához képest előkelő szakférfiakra bízták; s költséget sem kimélték, hogy területe kellőleg kikerekítették; — mi végből nemcsak tartozékait terjesztették ki folyton folyva, hanem hasznosítását is emelték, addig hallatlan fokra. Hogy ez által Besztercebánya város hatóságával, és csaknem valamennyi szomszédaikkal számos egyenetlenségeik voltak; sőt magával Mária özvegykirálynéval, mint a bányavárosok akkori birtokosával is csak nehezen tartották fenn a jó egyetértést; azon — főképp az akkori zavaros viszonyok közt — csodálkoznunk nem lehet. A Fuggertféle vállalatnak — mely valóságos mintaszerű bányáüzlet volt — sok irányú kedvező befolyását egyébiránt az egész környék is tapasztalta; mert nemcsak élénkebb pénzforgalomra adott alkalmat, hanem a szomszédoknak sok anyagi és szellemi segítséget is nyújtott. S ehhez járult még a családnak európai tekintélye is; úgy, hogy a vele szembeszálló ellenfelek csak ritkán érhettek czélt. Szóval, nyereszkedési szellemök nekik nagy hasznót hozott; de e mellett másoknak javára is szolgált; s így általán véve kétségtelen, hogy

¹⁾ T. i. mint a likavai uradalom birtokosa.

a Fuggerek beszttercebányai részvállalata a hazai bányászatra kedvező és üdvös hatással volt.²⁾

A vállalat anyagi eredménye az 1526–1539-ki években a következő volt: Összesen 267,000 mázsa réz vitetett ki; pedig 163,600 mázsa Danzigon és Stettinen át Antverpiába az 1536–1539-ki években 2,000 mázsa Lübeckben és Hamburgon át ugyanoda; továbbá 43,000 mázsa adatott el Lüneburgban, 35,300 mázsa Boroszlóban; a többi kisebb részek szerint Bécsben, Lipcsében, Nürnbergben és az Odera melletti Frankfurtban. Az ezüsttermelés az említett 13 évben volt 112,125 márka, melyből 97,500 márka a magyarországi pénzverdének engedtetett át, 14,625 márka Nürnbergbe és Lipcsébe adatott el. A Fuggerek tiszta nyeresége a magyarországi bányavállalatból 1526–1539. volt 1,297,192 *rajnai forint*³⁾.

XI. Mindamellett ama zavarok, melyek — miután Buda 1541. török hatalom alá került — Magyarország nyugati részei ellen feltornyosultak, és Besztercebánya vidékeire nézve is mindinkább veszélyesek kezdtek lenni, 1545. a Fuggereket arra birták, hogy az 1546-ban lejáró haszonbéri szerződést felmondják.⁴⁾ Az ebből fejlett tárgyalások, s különösen I.

²⁾ Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, 188. sk. II.

³⁾ Dobel id. m. 47. l.

⁴⁾ Fugger Antal I. Ferdinánd királyhoz intézett beadványa: „Allerdurchleuchtigster etc. — In Crafft d-esselben (Arendabriefs) wollen Ewer. Kgl. Majestät Ich vnd meine Vettern hemelten ihren Handel vnd Perekhlwerch hiemit auf vnd abkünden; auch anderthenigist gebeten haben, Ewer. Kgl. Majestät wollen den auf den 16. Tag Apprillis nächstkommenden 46. Jars als zu Ausgang der 5 jährigen Location von vns Fuggern mit Genaden übernehmen etc. Mit der vnderthenigisten Bitt, Ewer. Kgl. Majestät wollen die neue Aufschreiben vnd Abkhunden mein und meiner Vettern unvermeidlich notturfft nach zu alle genaden von vns vermercken vnd annemen, vnd von dem, das wir Fugger bei diesen allersorglichsten vnd geuerlichsten Zeiten vnd Läuften mit grossen Costen vnd unstaten, auch wackniss vnd genare vnserns Guts vnd vnser Diener Leib vnd Leben die Ewer. Kgl. Majestät Handel bisher verlegt, vund noch die Zeit hinaus vnzt zu andere 5 jerige Location verlegen vnd vnderhalten müssen, gene-

Ferdinándnak öt levele, melyeket maga személyesen és saját aláírása alatt 1545. Fugger Antalhoz intézett (Worms május 6-án, július 11-kén és 25-én, s Bécs november 6-án és deczember 6-án¹⁾) világosan azt mutatják, hogy a király mily nagy becsben tartotta a *Fuggerek* besztterezbányai *részvállalatát*.²⁾ Kezdetben a király azt kívánta, hogy ők a viszonyokat ismételve fontolják meg, s csak azután nyilatkozzanak az iránt, ha vajjon nem-e hajlandók egy új haszonbérleti szerződés megkötésére³⁾. Erre a Fuggerek két meghatalmazottjokat Sauerzapf Sebestyént és Thurnschwamb Jánost küldték Ferdinándhoz, s kíváratára ezek az udvari kamara tanácsosai előtt több pontra nézve jelentést és nyilatkozatot is tettek; a réz feldolgozásának költségeire és a rézcikkék hovászállítására és eladására nézve azonban felvilágosítást nem adtak. A király tehát — mivel a haszonbér rövid idő múlva lejárt — most azt kívánta, hogy a Fuggerek legalább még egy évig tartsák fenn a

digist zufrieden vnd benuget sein.« stb. 1545. márczius 23-a alatt. Eredeti fogalmazvány a Fuggerek augsburgi levéltárában.

¹⁾ Dobel, der Fugger Bergbau stb. 49. l.

²⁾ 1545. november 9-dikén Ferdinánd király Fugger Antalhoz ekképen ír: »Das du fürander wissen tregst, wass vns vnd der gannezen Cron Hungern an erhaltung diser löblichen Gotzgeb gelegen, dieselb auch nun vil lanng Jar bey Ewer der Fugger namen, vnd auch darauss ain anschlicher herlicher nucz vnd überschuss (den wir Euch dann gar wol vergönnen) zuegestanden, vnd dasselb, wie wir berichtet werden, noch also lennger on schaden erhalten vnd gepawt werden mag« stb.

³⁾ »— So eruordert vnser notturfft, dieweil sich die Zeit täglich herczue nahnet, ain endtlich, lauter vnd eigentlich wissen zu haben, ob du vnd deine Vettern auf angezaigtem Irem vorhaben also endtlich beharren, vnd berürt Kupfer Perckwerch vnd handl nun hinführen nach ausgang obbemelter Arrendation gar khaines wegs weiter behalten, oder derhalben in ainiche weitere handlung einlassen khunden oder wellen« stb. 11. július alatt. Eredetije a Fuggerek augsburgi levéltárában.

»— Dieweil du dich gegen vns deshalb entschuldigen, vnd doch gebung allerley berichts vnd Anzaigens durch ainen deiner Diener anbieten thuest, vnd dir zu anhörung solhes berichts ain Zeit vnd Hoflager, wann vnd wohin du denselben deinen Diener zu abfertigen sollest, zu benennen begerst; So nemben wir solh dein erpieten von dir zu gnaden an« stb. 25. július. Eredetije u. o.

munkát az üzletben; s minthogy a két küldött ezt el nem vállalhatta, e kíváratát Fugger Antalnak is megírta.¹⁾

Az eredmény az volt, hogy Fugger Antal a királynak oly ajánlatot tett, melyet ez nem talált elfogadhatónak; s ennél fogva csak azt kívánta, hogy a Fuggerek neki a tőle átveendő részvállalat folytatására több határidő szerint 30,000, 40,000 vagy 50,000 rajnai forintnyi kölcsönt adjanak, mely a részvállalatból vagy más biztosítás mellett készpénzben fizetessék vissza.²⁾

¹⁾ — »Darauf sein nun jecz deine Diener Sewastian Sauerzapf vnd Hanns Derrenschwamb bey vns ankunben, vnd vns auf vnser beger zu handden vnser Hof-Camer Räte allerley müntlich berichte vnd anzaigens, was yetz auf vnderhaltung vnd notturfft berürt Perckwerchs vnd handls zu bestellen vnd einzukauffen vonneten, wohin auch die kupfer verfuert, samb deinem erbieten, von wegen verglichung des kupferkauffs, auch zuestellung des vorrats, vnd anders mit merer ausfuering gethan vnd fürpracht stb. (Azon kérdésre mindazáltal) mit was uncosten der Zeit ein Centen kupfer gehawt, vnd vnguerlich aller ding mit schmelezen, spleissen vnd allem andern vncosten im Newsoil gesten, vnd zu Kaufmansguet gemacht, vnd was auf Fuerlen gen Aundtorf von ainem Centen geet, vnd derselb alsdann daniden hinpracht versilbert, vnd an dem vngrischen gewicht daniden zuget, vnderhalten werden mag stb. dieselben paid das Inen solliches gart nit wissent wir fürgeben, angezaigt, vnd sich also mit der vnwissenhait entschuldigt stb. So ist hierauf vnser besonder gnedigs ansinnen vnd begeren, das du sambt deinen Vettern berürten handt vnd kupferperckwerch im Newsol noch weiter, vnd wo nit lennger, doch nur das negst eingeenndt Jar, vns vnd der Cron Hungern (darinnen dann du und deine Vettern sonnst auch beguetert) zu vnderthenigsten gefallen, fern nutz vnd gueten, vnd damit wir vns hiezwischen zu stättlicher kundtlicher versehung desselben der notturfft nach gefast machen mögen, vmb yeczige Arrenda vnd sonst aller ding, wie der yecz werundt Arrendtbrief vermag vnd aussweist, inn handen behaltest, pawest vnd versehest; vnd vns dabey ain person, wie obgemelt, die alle len vnd uncosten allenthalben beschreibe vnd bey allen Handlungen vnd ablonungen gegenwertig seie, vnd sich derselben erlerne, auf vnsern costen zu halten zwlassest, oder aber wo dir solliches (das wir aber am liebsten wolten) ye nit gelegen, in ainem zimlichen kupferkauff mit vns einla- sest, vnd die verlag auf das perckwerch so vill von netten, auf solichen kupferkauff fürstreckhest, vnd vns deine diener sambt dem vorrat gegen zimlicher verglichung zuesteen lassent« stb. november 9. e. alatt. Eredetije u. o.

²⁾ — »Wir haben dein fürschieg beruerts Kupferkauffs halben

Erre a Fuggerek csak annyiban álltak reá, hogy 30,000 forintot adtak kölcsön, mely két év alatt készpénzben volt visszafizetendő¹⁾, s utóbb egy másik 1547. február 25-kén Ferdinánd király tanácsosaival kötött egyezmény szerint egy Krakóba küldött részállítmánnyal egyenlített ki.

A besztercebányai rézvéllalat haszonbérlete 1546. így beszüntettetvén, complexusa a király kezébe ment át; a Fuggerek jelentősége pedig Magyarország bányászatának történetében 52 évi tartam után (1494—1546.) véget ért.

XII. S itt még felemlítendő, hogy vannak, kik a Fuggereknek az azonkorú körmöczi pénzverésre is bizonyos befolyást tulajdonítanak, anélkül azonban, hogy ez iránt részletes és határozott kútfői adatokra hivatkozni képesek volnának. Az a mit tudunk a következő adatokból áll:

1. Báró Burgio Pulleo Antal pápai nuncius naplójának 1525. július 30-ka alatti feljegyzése, hogy akkor híre volt: »che Fucari hano continuamente tenuti CCC battatori di moneta²⁾, azaz, hogy a Fuggerek állandólag 300 pénzverőt alkalmaztattak. Azonban báró Burgio maga ez adatot be nem bizonyítható tulzásnak jelzi, s minthogy a velencei követ Guidoto Vincze Budáról már július 25-én elutazott, a lengyel követ pedig e tény iránt semmi tudósítást nem nyújt: ez adatot határozottabb formában konstatálni nem vagyunk képesek. Legfeljebb tehát azt lehet abból következtetni, hogy a körmöczi főkamaragrófok hivataiköréhez az ottani pénzverés is

dahin gestellt befunden, das allain Euch Fuggern aller nucz vnd vortl, vnd vnns neben der wagnus entgegen nichts, dann muehe, sorg vnd arbeit, als wann wir erst vom Newem mit frembden vnbekannten personen handlen solten, zusteunde vnd aufgeladen würde stb. So ist doch vnser ferrer genedig Ansynnen vnd begern, das du vnns zu not, turfftiger vorlag vnd vnderhaltung desselben yecz im anfang, vnd hernach auf zimlich fristen drinnen im Newsoll von dreyssig, vierzig bis fünfzig tausent gulden Reinisch in Münz, es sey nun auf ainen künftigen khupferkauf, oder andere vergwissung der paren widerbezahlung gehorsamlich für vnd darstreghest« stb. 1545. decz. 6. alatt. Eredetije a Fuggerek augsburgi levéltárában.

¹⁾ Dobel Id. m. 49. l.

²⁾ Theiner Monumenta II. köt. 723. l.

tartozván¹⁾; miután e hivatalt a Thurzó testvérek 1509-től — mint látszik — 1523-ig viselték²⁾, ezeknek mint üzlettársaiknak a Fuggerek technikai irányban segítségökre voltak. Mivel pedig a Thurzó-Fuggerféle társasági szerződés ilyenmő teljesítésről vagy segítségről említést sem tesz, annak nagy fontosságot tulajdonítani nem lehet.

2. Határozottabb tudomásunk van arról, hogy Fugger Antal az u. n. »Officium cementi seu auri tractationis« vagyis az aranytisztítás és ötvöztetés hivatalát a körmöczi bányai kamaránál bírta; mert ez iránti számadásra törvénykezési úton Révay Ferencz nádorhelyettes előtt 1550. felszólíttatott.³⁾ Ez úgy azonban nevezetes következtetéseket nem vont maga után, s úgy látszik, hogy Fugger Antal e hivatalt valamelyik embere által láttatta el.

¹⁾ Krizskó Pál: A körmöczi régi kamara és grófjai. Budapest, 1880. 4. l.

²⁾ U. o. 61. l.

³⁾ »Franciscus de Réva stb. Capitulo Ecclesiae Posoniensis stb. Noveritis, quod Egregius Magister Joannes Zomor de Pókathelek, Fiscalis Sacrae Coronae et Director Causarum Regiae Maiestatis stb. nomine Serenissimi Principis et Domini domini Ferdinandi stb. nobis declaravit, quod cum Officium Cementi seu auri tractationis in Regia Camera Cremenceiensi existens, et nunc in manibus Magnifici domini Anthonii Fwkar habitum, peculium Sacrae Regni Hungariae Coronae sit, neque quisquam sine aperto praedicio et damno Regii Phisci (így) ab ipsa Sacra Regni Hungariae Corona in suum privatum usum quocunque modo illud distrahere et obtinere possit, ideoque idem dominus Anthonius Fwkar hoc ipsum Coronae Regni peculium non ut proprietarius, sed ut Officialis Regius de jure et de facto administrare censetur, pro hocque pro fide et fidelitate sua, quam praefato domino nostro Regi et Sacrae Coronae Regiae, proque debito boni Officialis de omnibus proventibus et emolumentis huiusmodi Officii ipsi domino nostro Regi justam et debitam rationem reddere tenetur: propterea idem dominus noster Rex hac vice a tempore duntaxat felicis coronationis Maiestatis Suae, annorum videlicet circiter 23 praescriptorum omnium proventuum Officii praenominati accepti videlicet et expensi, ad omne minus 50,000 florenorum auri puri, veri et iusti ponderis, et quidquid subducta et posita ratione Phisco suo Regio rite deberi compertum fuerit, justam, ut praemissum est, et debitam rationem legitime exigere decrevisset« stb. (idézési parancs.) Datum Posonii feria tertia proxima ante festum Ascensionis Domini anno eiusdem 1550.«

E töredékes adatokból kitetszik, hogy a Fuggereknek a kőműzbányai pénzverés technikai körében volt ugyan részük; hogy azonban a résztvevők csak csekély jelentőséggel bírhattak.

IV.

A Fuggerek mint a vöröskői és a detrekői uradalmak birtokosai.

I. A Fuggerek nemcsak hazánk pénzügyeinek, s külső és nagykereskedésének történetében; — s nemcsak a XVI. századi nagyszerű rézipar- és kereskedelmi vállalataik közepontja, besztérczébányai rézbányászatuk által — nevezetesen bányászatunk és régibb iparunk évlapjaiban; hanem mint előkelő földbirtokosok, mint Pozsonymegyében Vöröskő és Detrekő egykori birtokosai is hagyták hátra, okszerű gazdaságuknak és kulturai törekvésöknek maradandó emlékét. S ez annál inkább figyelembe veendő, mivel akkor a földbirtok egyszersmind a megyei életnek és az államszervezésnek éltető eleme volt, Pozsonymegye pedig ama vármegyék közé tartozott, a hova a nemzeti erőnek a török foglalás által az ország alsó részeiből kiszorított tényezői visszavonultak, s a honnan utóbb összpontosítva, kedvezőbb körülmények közt ismét visszatértek, és véghez vitték a haza restaurációjának nagy munkáját.

II. Vöröskőt¹⁾ illetőleg, elég legyen röviden felemlítenem.

A káptalan jelentése, hogy a királyi emberrel saját bizonyosságát kiküldte, »qui in festo Ascensionis Domini proxime transacto ad aream praedictam Wersekew vocatam accessissent, ibique eundem Anthonium Fukar legitime ammouissent, dixissentque et commisissent eidem verbo vestro Palatinali, ut ipso 60-mo die a die huiusmodi amonitionis computando personaliter, vel per procuratorem suum legitimum rationem administrationis praescripti Officii Regii cementi seu auri tractationis pro sua fide et fidelitate, proque debito boni Officialis redditurus efficacem stb. comparere debeat et teneatur« stb. — A káptalan jelentésének eredetije az országos levéltár kincstári osztályában.

¹⁾ B. Mednyánszky Alajos, Vöröskő vára (Tudom. Gyűjtemény 1822. XII. füz. 66. sk. II.); — Gyurikovics György, Vöröskő várának

nem, hogy Vöröskő várát és uradalmát II. Lajos király engedménye után először Mária királyné adományozta 1523. Thurzó Eleknek és fivéreinek¹⁾, hogy I. Ferdinánd 1528. Esztergomban »sabbato proximo post festum Beati Valentini martyris« ez adományt megújította, s hogy Thurzó Elek a várat és uradalmat 1535. a pozsonyi káptalan előtt Fugger Raimund, Antal és Jeromosnak 105,041 forintért eladta.²⁾

A Fuggerek azonban akkor még nem bírták a magyarországi honfiséget, s így mint idegenek, nálunk fekvő nemesi javakat is tulajdonul csak azután szerezhettek, miután I. Ferdinánd nevezetes érdemeik folytán Fugger Raimond, Antal és Jeromosnak 1535. augusztus 29-én a magyarországi honfiség privilegiumát adta. Ezzel egyszersmind magyar nemességet is nyervén, a király javokra a jelzett örökvallást helyben hagyta, (consensus Regius) és ez által királyi adomány erejére emelte.³⁾ Ekkép a Fuggerek valóságos magyar nemesek és földesurak lettek.

bővebb esmertetése és története (Tud. Gyűjt. 1824. II. f. 60. sk. II.) — *Jedlicska Pál*, felső-díósi plebánus, Vöröskő vára s történeti emlékei (Sion 1868. 194. 251. II.); *Kalászat a vöröskői levéltárból* (Századok 1869. 447. I.) és Vöröskő várának régiségi gyűjteménye. (Archaeologiai Értesítő 1872. VI. 196. I.); — *Hazánk és a Külföld* 1869. 513. I.; — *Vasárnapi Ujság* 1873. 465. I.

¹⁾ Gyurikovics id. m. 72. sk. II.

²⁾ A Fuggerek kézirati házi krónikája, a XVI. század második felében a család birtokát elősorolván, az u. n. »Fuggerei«-en Augsburgban és 32. augsburgi házon felül, számos házat kerteket és raktárakat Olasz-, Spanyolországban és Németalföldön, s 18 uradalmat említ fel. Ezek közt 15-ik helyen »Überdies solches Alles haben die wolernannten Herrn Raimundo vnd Herrn Anthonio die Fugger auf der Hungarischen vnd Behamischen Grenizen zwue schön vnd trefflich Herrschaften, Biberspur, welches fünf vngrisch Mail Weges vnder Presburg gelegen, vnd die Herrn Fugger noch Inuen haben darnach Blosseustain, welches Khönig Ferdinand von Inen gelöst, vmb eine hohe Summe Gelts erkaufft.« — A vételár néve I. Jedlicska, Századok 1869. 453. I.

³⁾ »1536. Viennae in festo Circumcisionis Dominis Litterae manu propria Regiae Maiestatis subscriptae, quibus mediantibus Sua Maiestas illi donationi, quam Magnificus Alexius Thurzo de Bethlenfalva Iudex Curiae ac Locumtenens Suae Maiestatis super totali Castro Vereskeo in Comitatu Posoniensi existente et habito, mediantibus litteris Capituli Ecclesiae Posoniensis coram in specie productis pro Magnificis Ray-

Magyarországi birtokuknak középpontja és főhelye Vöröskő vára lett. E várat Fugger Antal újból építtette fel.¹⁾ S minthogy a vár maiglan is nemcsak lakható állapotban van, hanem a földesuraság tagjainak is lakásul szolgál még; mostani fennállásában is módot nyújt arra, hogy rajta a Fuggerek építkezését, rendezését és felszerelését tanulmányozhatjuk.

Vöröskő tartozékainak kérdése — melyre nézve Gyurikovics²⁾ és Jedlicska³⁾ adatai egymástól némileg eltérnek — itt különös fontossággal nem bír.⁴⁾

III. A második, itt szóban lévő uradalmat, értem *Detrekő* várát és uradalmát,⁵⁾ a Fuggerek csak ideiglenes joggal, u. n. inscriptio címén bírták. Báró Mednyánszky Alajos e tekintetben többi közt azt mondja, hogy »mikor, és hogyan jutott

mundo, Anthonio et Hieronymo Fuggaris fecisse, idemque Castrum cum universis suis oppidis, villis, possessionibus, portionibusque et juribus possessionariis, ac aliis cunctis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet eidem Fuggaris contulisse dignoscitur, suum Regium consensum praeiit et assensum, omniaque et singula earum litterarum contenta ratihabuit.« A Liber Regius-ből. Az íktatás is törvényes módon megtörtént, s az erre vonatkozó okmányok az országos levéltár kincstári osztályában őrzöttek.

1) »So hat Herr Antonius Fugger das Schloss Bibesburg nit allein von neuen von Grundt, auf ainen gölligen Felhen erbanet, werd dermassen mit Pasteyen vnd aller Notturfft nach so wol befestiget, dass er ainem gewalt wol widersehen mag.« A Fuggerek házi krónikája.

2) Gyurikovics a következő helységeket említi fel, mint Vöröskő régi tartozékait: »Szuha, Alsó-Dió, Cseszte (Schattmansdorf), Ompithál (Ottenthal), Bogdanecz, Klucsován, Zwonsin, Borova, Dabova, Halmes, Hosszafalu, Istvánfalva, Kápolna, Kosolna, Podmericz, Pik, Selpicz, Vistuk és Pusztá Fantál.« Tud. Gyűjt. 1824. II. füz. 60. l.

3) Századok 1869. 454. l. Az eltérés nagyobbára orthographikus p. o. Klucsován helyett Klovován, Pik helyett Pila. Különböző érdekesek kételei az egyes helynevek és névaz. Pusztá Fantálra nézve u. o. 458. l.

4) A Fuggerek házi krónikája szerint: »Und gehören zu dem Nottfesten Schloss Biberspur, welches sich dem wietenden Gewalt Attila widerstanden, vnd gehören die nachfolgende Flecken, Marckht vnd Dörfer namlich Schmannsdorff vnd Dürrenbach, zwen herrliche Märckht, welche vor Jahren Stätt gewesen, auch Badenwicz, Stelwicz, Zwentschin Langendorff, Helmosch Wissmüdt, Bamericz vnd Wermersdorff, alle grosse vnd herrliche Dörfer, sambt andere Vilen Zugehörungen mehr.«

5) Báró Mednyánszky Alajos, Detrekő vára (Tud. Gyűjt. 1822. VII. füz. 34. l.)

az ágostai nagykereskedő Fuggereknek kezére? — mások talán világosan fogják előadni. Mi tudatlanságunkat megvallani kénytelenek vagyunk.¹⁾ — A »Vasárnapi Ujság«-ban pedig ezeket olvassuk: »Annyit tudunk, hogy még a XV-dik században is, úgy mint Borostyánkő, a többi itteni várak is a Szent Györgyi grófok hatalmában voltak; kihaltuk után bírták többek közt a dús augsburgi Fuggerek, Európa akkori főzserei.«²⁾ — S minthogy a Fuggerek itteni birtokának keletkezésére nézve a Liber Regius sem tartalmaz semmit, sőt az ebben található legrégibb okmány, mely Detrekőre vonatkozik, 1552-ből való; a Fuggerek házi krónikája pedig azt »schöne vnd treffliche Herrschaft«-nak jelzi ugyan, e mellett azonban csak azt mondja: »Blossenstein, welches Khönig Ferdinand von inen (azaz a Fuggerektől) gelöst«; — én is a fennebbi határozatlan tudósítást csak I. Ferdinándnak egy 1552. Passauban május 10-én gróf Salm Eccius és testvérei számára kiadott okmánya által világosíthatom fel. A király t. i. azt mondja, hogy miután a Salm grófoknak megengedte, hogy Borostyánkő és Detrekő várakat, melyek Serédy Gáspárnak voltak inscribálva, ennek fiától Györgytől kiválthassák; ezek pedig e czélból a szükséges pénzt t. i. 27,187 1/2 forintot, Fugger Antal és János Jakabtól kölcsön vették; most Salm Ecciusnak azt is megengedte, hogy a kölcsönpénz kellő biztosítására, a két vár közül Detrekőt 15 évre nekik elzálogosíthassa. Ehhez képest Salm gróftól Detrekő vára a Fuggereknek az említett időre 1552. elzálogosított.

A Fuggerek Detrekő várát és uradalmát szintén családi birtokaikhoz számították ugyan,³⁾ ez azonban tulajdonukat

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1823. VII. köt. 34. l.

²⁾ 1859. 495. l.

³⁾ A Fuggerek házi krónikájának fenn idézett helye szerint, hol egyszersmind a vár tartozékai is felemlítettek; t. i. »So gehören vnter die Herrschaft Blossenstain Braitenbrun, ein Marckht vnd vill schöne Dörffer, als Nartach, Kuchna, Perneckh, Apofelders, Bach, Jackhelsdorff, Dierenberg, Kirenlohe, Sanct Peter vnd Sanct Nicolaus, sambt vilen nuczlichen Zugehörungen, welche alle durch Herrn Anthoni Fuggers Söne vnd Herrn Hanns Jacoben Fuggers mit einander innegehalten vnd geregirt werden.«

nem képezte; hanem csak zálogbirtokuk volt, melyre nézve a szomszéd birtokosokkal sok egyenetlenségek vala, s melyet a zálogidőnek lejártá után a király 1562. Balassa Menyhértnek 27,187¹/₂ forintban, tehát ugyanazon összegben, inscribált, mint a mennyiért a Fuggereknek elzálogosítva volt.¹⁾

A detrekői uradalomnak állapotáról a Fuggerek alatt nem sokat tudunk; ama körülményekből mindazonáltal, melyek 1562-ben átadása alkalmával felmerültek, annyit lehet következtetni, hogy a Fuggerek e várra és gazdaságára is különös gondot fordítottak.

Az átadás t. i. egy e czélból kiküldött bizottság előtt történnén, első nehézség az volt, hogy a detrekői és vöröskői uradalmak közti határok hozassanak tisztába.²⁾ Mert — mint látszik — a Fuggerek a két uradalom gazdaságát egybefoglalva kezeltették s így a határok iránti zavar ennek csak természet-szerű következése volt. E nehézségek rendezése czéljából egy kétszeres bizottsági eljárásra volt szükség.³⁾

A másik t. i. a beruházási és építkezési költségek kérdésére nézve, a tárgyalások mindjárt 1557. kezdődtek, és a felszámításra vonatkozólag már 1559. vezettek bizonyos meg-

¹⁾ Az inscriptionalis okmány kelt Prágában, január 29-én és a Lüber Regiusban foglaltatik. Itteni feladatunkra nézve különös felvilágosítást nem nyújt.

²⁾ A bizottságot a király nevében fia Maximilián főherczeg küldte ki, tanuvallató parancsával is ellátván azt.

³⁾ A Fuggerek részéről az átadás ügyét Nunharth Szaniszló és Jedelhauser János, vöröskői várnagyok vezették; megbízottjok pedig Sauerzapf Jakab volt. Ezeknek két levele Ujlaki János váci püspök és magyar kamarai elnökhöz (az egyik a nap kelete nélkül, a másik augusztus 7-éről 1562.) azt mutatja, hogy az első commissionalis nap igen rövidre volt szabva, s ennek folytán czéljának meg nem felelhetett; úgy hogy egy másik összejövetel is szükségeltetett még. »Dominationes Vestras — így ír Jedelhauser János augusztus 7-én a kamarának — nomine dominorum meorum generosorum summopere rogo, velint huic negotio terminum aliquem competentem et commodum praefigere, ac eundem nobis octo aut decem diebus prius significare, quo nos ad negotium cum testibus et aliis ad id necessariis appropiare possimus; ut etiam ista erectio metarum ante resignationem arcis finem suum sortiri possit. Id quod domini mei generosi Dominationibus Vestris omni servitiorum officio recompensare conabuntur« stb. Eredetije az országos levéltár kincstári osztályában. — Ugyanannak augusztus 23-ki levele az ügy elintézésére vonatkozik.

állapodáshoz. — A tárgyalások azonban tovább is elhúzódtak, míg végre Sauerzapf Jakab a Fuggerek factora, ezek nevében 1562. szeptember 7-kén I. Ferdinánd királynak egyenes parancsára még egy bizottsági átvizsgálás alapján a magyar kamarához ama nyilatkozatot küldte be, hogy a számtásban megnyugszanak, s október 25-én a nyugtatványt az e czim alatt átvett 2384 magyar forintról és 72 krajczárról 6 Detrekőben kiállította.¹⁾

S ezzel a Fuggerek szereplése Detrekő várában és uradalmában véget ért.

IV. Láttuk a fennebbieken, hogy — mikor a Fuggerek magyarországi birtokáról van szó — ezt kiválólágg Vöröskő várára és uradalmára kell értelmezni, melyet 1535-től kezdve 1586-ig, tehát 50 évig birtak, s mely itt ez irányban való jelentőségeknek mintegy súlypontját képezte.²⁾

¹⁾ » — me totalem et integram illam summam debitorum, in registro summario, quod subscriptione manuum Reverendissimi ac Magnificorum dominorum Sacratissimae Caes. Reg. Maiestatis domini mei elementissimi ad receptionem Castri huius Suae Maiestatis Dethrekew specialiter deputatorum Commissariorum roboratum et munitum est, per me videlicet 2384 flos Hung. 72. crucigeros recepisse. Datum in castro Dethrekew die 25. Octobris 1562.« Aláírva »Jacob Saurzapff der Herrn Fugger Diener sk.« Eredetije az országos levéltár kincstári osztályában.

²⁾ A várnak akkori rendezésére nézve nem érdeknélküli a Fuggerek 1546-ki fekvő birtokának összeírása, vagyis »Inventary was ann allenn Ortenn vorhanden ist Inn Legerenn, haus vnuud hauerath«, — mely egyszersmind az egyes fekvőségek felszereléséhez, s az egyes várak és házak bebutorozásához tartozó tárgyakat is tartalmazza. A mi ez összeírásban a bécsi, schwatzi és általán véve tiroli, »Reichennstainn«-i, tescheni, krakkói, »hochonunkyrch«-i, velencei, nápolyi, »anntorff«-i, spanyolországi és londoni birtokról és házakról mondatik, — azt itt tekinteten kívül hagyom. Magyarországra vonatkozólag megjegyzendő, hogy a besztercebányai részvállalat ez összeírásban már nem foglaltatik; s hogy már csak a körömczbányai ház és kohóról tartozékaikkal együtt, és a vöröskői várról van abban szó. A vöröskői várra vonatkozik annak következő részletesítése: »Piberspurg. Vollgt hernach der herren Fugger Hauerath Inn obgemeltem Irem Schloss, vnd ertlich in der Rüst-kammer. — Im Packhaus — Im Melthaus — Oberrn Schaffnergwölb neben der kochinn. — In der kuchinn. — Im vndern Schaffner gwölb. — Inn der Hoffstabenn. — In der Camer neben der Hoffstabenn. — In der schmiten die Im schloss ist stb., melyben egyszersmind a minden egyes helyiségben találtató ingóságok is felemlítetnek.

A véletlen úgy akarta, hogy a vöröskői uradalom levéltárában a Fuggerek korából egy u. n. »Instructionsbuch« őriztetik, mely az Augsburghban székelő Fuggereknek,¹⁾ mint földesuraknak itteni uradalmi tiszteikhez 1542—1555. bocsátott rendeleteit tartalmazza, és annál érdekesebb, mert a vár rendezésének és a gazdaság ellátásának világos képét tünteti szemeink elé. Mivel pedig a Fuggerek — valamint mindenben — úgy itt is leggondosabb pontosságot és körültekintést alkalmaztattak, ez a gazdaság az akkori viszonyokhoz képest valódi mintagazdaság volt, melynek közelebbi ismerete annál fontosabb, mivel hazánk azon idei mezei gazdaságáról aránylag csak kevés hiteles adat jutott korunkra. Jedlicska Pál vizsgálódásai, melyeket ez Instructionsbuch alapján nagy szorgalommal tett, különös elismerésre méltók; s azért úgy hiszem, eleget tesztek feladatomnak, ha itt röviden egybefoglalva az ő kutatásainak eredményeit, reprodukálom czélomhoz képest.

E szempont alatt talán leghelyesebb, ha a várra vonatkozó adatokat külön tekintet alá veszem azoktól, melyek a tulajdonképi gazdaságra vonatkoznak.

¹⁾ Jedlicska azt tartja, hogy »A Fuggerek nem laktak Vöröskön, hanem Ágostában, mire őket bizonyára a Zápolya és Ferdinánd közti vilongások, s a török hadjáratok indították.« (Századok 1869. 460. l.) Azonban Fugger Antal többször Magyarországon huzamosabb időig tartózkodott, s akkor többnyire Vöröskön lakott. Fugger Raimund és Thurzó Katalinnak fia János Jakab hasonlólag ismételve, hol Detrekön, hol Vöröskön tartózkodott, és — a Fuggerek házi krónikája szerint — magyarul is tudott. Tudományos képesítése után nagy hirben állt; s »a Spiegel der Ehren des Erzhauses Österreich« című ismeretes munkának ő a szerzője. Ez a munka tulajdonképi V. Károly és I. Ferdinánd történetét tárgyalja, 1555. készült el, s fényesen kiállított két kötetnyi kéziratban a bécsi, a drezdai és a müncheni könyvtárakban őriztetik. Teljes címe: »Wahrhaftige Beschreibung zweyer in einem der Aller-Edelsten vnd Hochlöblichsten Geschlechter der Christenheit des Habsburgischen vnd Österreichischen gebluets, sambt derselbigen lobwürdigen Herkommen, Geburten, Leben, Regiment vnd ritterlichen Thaten von dem anfang bis auf Carolum den Fünften vnd Ferdinandum den Ersten durch Hanns Jacob Fugger zusammengezogen vnd in das Werck der Ehren gebracht Anno 1555.« — Kiadva igen hiányosan Birken S. által Nürnbergben, 1668.

A várnak mostani állapota már többször volt tárgya részletes megismertetésnek.¹⁾ A Fuggerek korából való nevezetességei nagy részben a bástyák és az óriási (15—17 ölnyi magas) várfalak, az épületnek alapzata és több szobája és terme, névszerint azok, hol a fegyvertár és a régiségtár őriztetnek (melyeknek alapját szintén a Fuggerek vetették,) a szent Antal kápolna, és talán a szent Mária kápolna is, a nagyszerű, hol 3, hol 4 emeletű pincze, mely oly tág, hogy abban 20,000 akó bor is elfér, ehhez közel ritka (azt mondják ismeretlen) mélységű, kikövezett kút stb. Az Instructionsbuch-ból azonban azt látjuk,²⁾ hogy e várban két várnagy (cselédjével), két őrök (egy német és egy magyar), és a ház és az uradalom felügyelői laktak; s ezek az uriasztalnál (Herrentisch) nyertek ellátást; — továbbá két kapuőr, a szekérmester, a pinczér, a kádár, a puskakészítő (14 rajna forintnyi évi fizetéssel), a kertész, a várbéli lakatos, a kovács, a pék, a kutyapecczér, két vadászlegény, a szakács, két konyhaszolga és egy szolgáló stb.; kik a cselédasztalnál lettek ellátva. Ide kell még számítani a várőrséget, legesekélyebb számmal 26 darabantot, kik a szükséghez képest többen is voltak $2\frac{1}{2}$ magyar forintnyi fizetéssel, több (időszerint 20) huszárt stb.; — a vár melletti sörházban a sörfőzőt, a halázmestert, 4—5 erdőkerülőt, s több más házi és istállócselédet stb. stb.

A külső gazdaságot illetőleg,³⁾ az uradalom földje 24,000 holdra terjedt. A tulajdonképi mezei gazdaság — úgy látszik — túlnyomólag a paraszt nép kezében volt, s az uradalom maga különös gondot főleg csak a szőlőművelésre és az erdőszetre fordított. Az állattenyésztés szintén fontos lehetett, s nemcsak a marha-, hanem különösen a birkatenyésztés is; valamint hogy a ménes is jó karban tartatott. Az erdők vadá-

¹⁾ A Vöröskőre vonatkozó már fennjelzett műveken kívül e tárgyban még két kézirat említhető meg, melyek e várról és a hozzá tartozó uradalomról készültek; t. i. Lendvay Ignác s Albrecht József Monographiája (Monographia historico-diplomatica celeberrimae gentis Pálffyanae); s az u. n. »Registratur über die Herrschaft Bibersburg.« V. ö. Jedlicska tudósítását a Századokban 1869. 450. és 451. ll.

²⁾ Jedlicska id. m. 455. sk. ll.

³⁾ U. o. 458. sk. ll.

szatra adtak alkalmat, s nagyobb vad közül névszerint szarvasokra és vaddisznókra, 1540-nél pedig egy elejtett medvéről is van szó. A nagyszámu tavak jelentékeny halászatra mutatnak, s mint sajátság a csesztei tó említhető meg stb.

Szóval Jedlicska vizsgálatai mind a vöröskői vár háztartására, mind az uradalom gazdasági állapotaira kiterjednek, s ezekre nézve részletes és több tekintetben érdekes adatot nagy számban constatálnak, melyeket itt röviden felemlítvén, azoknak, kik Magyarország gazdasági viszonyai története iránt érdeklődnek, figyelmébe ajánlok.

Ezzel azon adatok is összefüggésben vannak, melyek a Fuggerek földesúri jogainak gyakorlására, névszerint a köz- és társadalmi élet körében, vonatkoznak.

Első helyen különféle privilegiumok említendők, melyeket e tekintetben nyertek.

Ide tartozik mindenekelőtt a vérhatalom (u. n. *jus gladii*), melyet nekik I. Ferdinánd adott s később Maximilián és Rudolf királyok megerősítettek.¹⁾ Ennek gyakorlása földesúri tekintélyöket épen úgy emelte, mint ama beírások (*inscriptiones*) vagyis érdemdíjazások is, melyekkel egyes embereiknek fáradozalmait és szolgálatait jutalmazták.²⁾ S ide számítható az

¹⁾ A *Liber Regius*ban 1579. alatt említetik Rudolf királynak privilegiuma, vagyis Prágában márczius hó 24-kén kelt »litterae quibus mediantibus Sua Maiestas confirmat litteras Maximiliani et Ferdinandi praedecessorum suorum pro fidelibus suis Magnificis Christoforo, Udalrico, Marco, Joanne et Jacobo Fugger, nec non haeredibus Magnifici condam Georgii Fuggeri Liberi Baronis in Khirchperg et Weissenhorn quoad jus gladii in bonis eorum ad Castrum Vereskew pertinentibus exercendum.«

²⁾ P. o. 1548. »Viennae die 3. Septembris datae Sunt Caes. Regiaeque Maiestatis litterae, manu Suae Maiestatis subscriptae, sigilloque ipsius impediti communitali, quibus mediantibus Sua Maiestas illi donationi et collationi, quam Magnificus Antonius Fuggerus super curia libera in possessione Ottental vocata in pertinentiis Castri Vereskew in Comitatu Posoniensi existente, simul cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet mediantibus suis litteris Egregio Joanni Kreyko fecisse dinoscebatur, suum Regium consensum pariter et assensum, cum jure suo Regio, eidem Joanni Kreyko suisque heredibus universis praebuit, salvo jure alieno.« A *Liber Regius*-ból.

adómentesség is, melyben Rudolf király a vöröskői vár tartozékaiban ujjonnan felépített új lakházakat és egyéb építményeket hat évre részesítette.¹⁾

Igen ritka és rendkívüli privilegiumot adott Ferdinánd király a Fuggereknek 1551., mely szerint t. i. a nekik törvénykezési, vagy egyéb közügyekben oda ítélt esküt nem személyesen, hanem tiszteik által tehették le.²⁾

Említenem kell még azt is, hogy Rudolf király Fugger Márk, János Jakab és Octavian Ottenthal mezővárosukra nézve vásártartási privilegiumot is adott.³⁾

De tekintetbe veendő végre az is, hogy a Fuggerek mint Vöröskő várának és uradalmának birtokosai, hiven teljesítették azon köteleességeket is, melyeket törvényeink akkor a birtokos nemeseiktől kívántak.

Társadalmi állásuk, üzletöknek mély hatása ama kor legfontosabb eseményeire és viszonyaira, s személyes összekötetéseik a legelőkelőbb körökkel úgy hozták magokkal, hogy mindenütt, a hova csak fordultak, a legnagyobb készséggel fogadtattak, s fényes kitüntetésekben és nevezetes jogokban részesítették. Így történt ez Magyarországon is. Politikai befolyást sehol nem kerestek; mert ez őket pénzügyi, kereskedelmi és gazdasági vállalataiktól elvonta volna. Azonban láttuk fennebb, hogy e vállalatoknak a megfelelő téren mily roppant hatása volt, s hogy érdemeik ez irányban mily feltétlen elismerést tapasztaltak. Tanúskodik erről névszerint az 1535-ki indigenatusi okmány, valamint az eskü személyes letételétől őket fel-

¹⁾ 1579. »in arce Regia Pragensi die 24. Martii« Rudolf királynak privilegiuma vagyis »litterae confirmationales litterarum Maximiliani stb., quibus mediantibus Sua Maiestas universos et singulos Castri Vereskeo colonos, ac alios quoque homines, qui in pertinentiis praefati Castri Vereskew, in locis videlicet cespitosi et aedificiis carentibus, tam oppidorum quam villarum, novas domos erigerent, aut ignis voragine incineratas restaurarent, exemptio ad sexennium a datis, censibus, taxis et contributionibus tam ordinariis quam extraordinariis subsidiis, et luero Camerae suae Hungaricae, nec non servitiis et aliis exactionibus ad Camerae praefatam Hungaricam provenire debentibus concedit.« A *Liber Regius*-ból.

²⁾ 1551. Datum Augustae Vindelicorum die 12. Februarii. — U. o.

³⁾ 1580. Datum in arce nostra Pragensi die 26. Martii. U. o.

mentő 1551-ki privilegium formája és tartalma. Arról tehát kételynek helye nem lehet, hogy a Fuggereknek voltak érdekeik, melyek a magyar nemesség díszének megfeleltek; s ha nem is voltak vitézi harczteteteik, de hivatkozhattak hasznos polgári cselekvényekre.

Mindamellett jogunk sajátságaihoz tartozott hogy mindig — és főleg az akkori időben — a nemeseknek, s kiválólág a birtokosoknak, a haza iránt főkötelességül a fegyveres teljesítéseket és a katonáskodást jelentette ki.

S ez értelemben a Fuggerek indigenatusi diplomája különösen azt emelte ki, hogy ők a törökök ellen is igen hasznos szolgálatokat tettek.¹⁾

Ily körülmények közt érdekes, hogy a Fuggerek hadi szolgálatok teljesítéseiről is vannak pozitív adataink. Mint Vöröskő vára és uradalmának urai fegyveres csapataikat nem magok vezették ugyan a harczmezőre s már amaz egyszerű oknál fogva is, mert egy 24,000 holdnyi birtok után nem is állott feladatukban egy nagyobb számú csapatot felfegyverezni; de személyesen Augsburgban lakván, élethivatásukhoz képest sem volt tőlök kívánható, hogy magok is fegyvert viseljenek. Hanem láttuk fennebb, hogy Vöröskő vára erősítéséről és hadifelszereléséről, s őrségének kellő számáról és jó karban tartásáról, mindig legnagyobb pontossággal gondoskodtak. S midőn Jedlicska Pál a vöröskői Instructionsbuch-ból azon adatot constatálja, hogy a vöröskői katonák 1550. október 13-án a tiszai hadjáratba vonultak, s mikép a Fuggerek azt rendelték, hogy — mihelyt onnan visszatérnek — minden ötödik legjobb gyalogos huszárrá neveztessek, és hogy az újonnan felfegadandó huszárok száma legalább 20 legyen²⁾, — nemcsak előszeretettel bizonyítja a lovasság irányában, hanem oly példát is hoz fel, melyből alaposan következtethető, hogy hadi kötelességeket is mindig pontosan teljesítették.

Különben a Fuggerek vöröskői birtokuknak üzletők ér-

¹⁾ — — qui non consilio, non opibus, non pecunia unquam Regiae necessitati deesse voluerit, quotiescunque aut suscipienda esset in Turcas expeditio, aut mittenda ac distribuenda in Regnorum confinibus praesidia forent« stb.

²⁾ Századok 1889. 456. l.

dekében is tudták hasznát venni, úgy, hogy 1546. besztercebányai rézváralatuk megszűnése után, az előbb az ottani kamaraház bebutorozásához és felszereléséhez tartozott tárgyakat, melyeket I. Ferdinánd királynak biztosai át nem vettek, Vöröskőre szállíttatták.¹⁾

Végre nem szabad tekinteten kívül hagynunk báró Mednyánszky Alajos tudósítását sem, mely szerint a Fuggerek Vöröskőn is rész szerint laktak, és több behozott jobbítások s ékesítések között egy nevezetes könyvtárt gyűjtöttek, mely nemcsak a könyvek sokasága, hanem a munkák becse és ritkasága által is különös figyelemre méltó, és még ma is fenn van, azonban nem eredeti helyén. Pálffy Pál t. i. esztergomi kanonok lévén, ez egész gyűjteményt Nagy-Szombatba hozatta, és a káptalan könyvtárának ajándékozta, vagy inkább azzal annak talpkövet vetette meg. Különböznek pedig ezen behozott könyvek a többiektől gyönyörű fehér bőrkötéseik, és az első táblán lévő aranynyomású Fugger czimer által, e körülírással: ANTHONII FUGGER 1556.²⁾ S ezzel talán összefüggésben van a már jelzett 1546-ki Fuggerféle leltár, mely több könyvet említ, melyek akkor Besztercebányából Vöröskőre szállíttattak.³⁾

¹⁾ »Nachvolgender Hausrath (sind) aus dem Newscull den 23. Juny gen Piberspurig gesamt worden; aber Im hievorigem Piberspuriger Inventarj nit begriffen, vnd gehort doch darinnen. 342 Newe Hueffeyssen stb.« és ismét »Nachvolgender Hausrath vonn vltimo Juny ann bis 6. Novembris aus dem Newscull genn Piberspurig gesamt worden; aber Inn demselbigen Inventory nit begriffen, vnd gehort doch darinnen. Zinn-geschirr. 4 grosse Zinnen stantner stb.« A Fuggerház külső vagyonának 1546-ki leltára, a Fuggerek augsburgi levéltárában.

²⁾ Tudományos Gyűjtemény 1822. XII. füzet 66. l. Báró Mednyánszky 1586-ot mond. Azonban Fugger Antal 1560-ban meghalván, ez évszámot egy régibb számra kell kiigazítani; mint látszik 1556-ra.

³⁾ »Mererlay gedruckte puecher. Ain Buech des alten vnd neuen Testament auf grossen modirn; ain distillier puech; ain Cronickh der alten cristenlichen kirchen; ain Latinnisch puech Adaogorum Erasem Roterodami; ain Saxen- vnnad Richterspiegell; V Lateinische puecher Martij Tullij Ciceronis; ain puech der Profeten; ain spiegel der warren Rethorickhen; ain grossen postyll Martinj Luterj; ain claine postyll Martinj Luterj; ain puech der widertauffer Ler vnnad gehaimnus; ain

Ez adat arról tanuskodik, hogy a Fuggerek Magyarországon az irodalmi érdekek terén is működtek.

V. Fugger Antal halála által (1560.) családja ama nyílt ész, felvilágosodott tehetség és erős akarattól lett megfosztva, mely a három világrészre terjeszkedő nagyszerű üzletnek létet és életet adott, s e mellett 18 uradalom gazdasági kezelését és hasznosítását vezetni képes volt.

Itt a Fuggereknek egykori jelentőségéről Magyarországban lévén szó; miután a budai üzlet 1533. megszűnt, és Antal saját felmondásának következtében a besztérczebányai részvállalatot 1546. Ferdinánd királynak átadta volna; egyedül a családnak magyarországi birtokára nézve szükséges Fugger Antal halálának következtetéseit röviden még szemügyre vennünk.

Hogy a Detrekői vár és uradalom Fugger Antalnak halála után 1562. egyszerűen ki lett váltva és Balassa Menyhért birtokába ment át, arról már fennebb volt szó.

Vöröskőn másféle bajok merültek fel, melyeknek főoka — mint látszik — az osztatlan közös birtokállapotnak alapján szervezett gazdasági kezelés határozatlansága volt. Ez a testvérek közt formászerű egyenlenségeket idézett elő, s minthogy ezek másképp elintézhetők nem voltak, végre Fugger János Jakab kérésére ez ügyben a közbenjárást Maximilián király vállalta magára, s így a vár és uradalom két tizedrésze nézve végre azon egyezség jött létre, melynél fogva néhány testvér birtokrésze nézve a többiek által pénzzel előgittetett ki. Különben fennebb a vöröskői uradalom privilegiumairól szólván, láttuk egyszersmind azt is, hogy a birtokosok személyében mily gyakori változások történtek.

Ez időben gróf Pálffy Miklós a későbbi győri hős, Augsburgba jöven, itt Fugger Mark leányával Máriával ismerkedett meg, ki 1583. neje is lett.¹⁾ E házasság azután alkal-

puech teutschen sprichwörter; ain puech der auslegung Doctor Martinj Luterj vber das 5. 6. vnd 7. Psalm; ain puech Jesu Sirach; Cathychymuss; vnd vom Enndt der Welt Capitl Mathey.

¹⁾ »Maria Fuggerin. Herrn Marco Fuggers andere Tochter. Die ward an die Welt geboren anno 1516. Diese wardt auch in Ires Herrn Vattern Behausung ganz höflichen erzogen; vnd als die etliche Jar Ires Alters erlanget, da ist diese durch Iren Herrn Vattern einem

mat szolgáltatott arra, hogy a két házastárs Vöröskő várát és uradalmát a Fuggerektől egyenkint, birtokrészekhez képest, 1583-tól 1590-ig több részben saját pénzüken megvette; a mint ezt a gróf Pálffy család levéltárában jelenleg is meglévő számos, e birtokszerzésre vonatkozó okirat és levél mutatja. Erre nézve mint curiosumot csak azt említem fel, hogy ez iránt az augsburgi szent Mórész káptalan előtt a magyar jog szabályai szerint formászerű örökvallás vagyis »fassio perennalis« is köttetett¹⁾. Pálffy Miklós a vételár összegyűjtése céljából 1583. augusztus 15-én sógorától Khuen Rudolftól 40,000 forintot és 1584. Lauser János pozsonyi polgártól 14,000 forintot vett fel kölcsön²⁾; magára a birtokszerzésre pedig Rudolf királytól 1592. nyerte a királyi helybenhagyást, vagyis »Consensus Regius«-t.³⁾ Így lett Vöröskő a gróf Pálffy családnak birtokává.

Fugger Mária Pálffy Miklósné férjét követte, s itt — annak a folytonos török háborúkban távolléte alatt — nemcsak mint gondos házi asszony nagy buzgósággal a gazdaságot látta el, s emelte előkelő műveltségéhez képest családi viszonyait, és az egész társadalmi életet nemesebb színvonalra; hanem mint szerető anya négy fiának — István, János, Pál és Miklósnak — nevelését is a legjobb sikerrel vezette.

Szabadjon reá vonatkozólag még felemlítenem, hogy a gróf Pálffy család Seniorátusának pozsonyi levéltára több ada-

Vngerischen Freyherrn in Vngern vermehlet worden, des Namen Nicolaus Paluj von Ordeuch vnd Illingen genannt. Vnd wardt der Einnrit, Hochzeit vnd beyschlaß in der Statt Augspurg mit allen freuden gehalten anno 1583. Hernach ist das Edell Freulein durch Iren Herrn in Vngern begleetet vnd gefuert worden.» — A Fuggerek házi krónikája.

¹⁾ Ez 1581. július 7-ken történt Fugger János Jakab részéről kiskoru gyermekei nevében. Az erről értesítő levél a gróf Pálffy család levéltárában.

²⁾ Gyurikovics a Tudományos Gyűjteményben 1824. 74. l.

³⁾ 1592. »Datum in arce Pragensi die 3. m. Aprilis. — Az iktatás 1592. »feria quinta proxima post festum Natiuitatis Beatae Mariae Virginis stb. nullo penitus isthic in facie loci contradictore apparente« történt; a miről a káptalan »16. die statutionis« bizonyáglevelét kiadta. — Az esztergomi káptalan 1792-ki átirata szerint, az országos levéltár kincstári osztályában.

tot őriz, melyek azt mutatják, hogy az eredetire nézve német hölgy, Vöröskőn annyira feltalálta magát, hogy leglelkesebb honleányaink egyike lett, s a magyar nyelvet is annyira megtanulta, hogy szinte második anyanyelve volt.

A családi levelezés, mely kezdetben német volt, idővel mindinkább magyar szint vett fel.

Férjéhez 1584-től kezdve intézett leveleiből a következőket emelem ki: »Mein ganz lieber Schatz« stb. s »Meinem ganz allerliebsten Herrn Niclas Pálffy zu Handen«, és »Meinem herzallerliebsten Herrn Herrn Niclas Pálffy« stb.¹⁾

Pálffy Miklós válaszaiból 1591. Lévából november 11-kén: »Mein herzallerliebstes Weib« és »dein mittreuer weil ich leb Nicolaus Pálffy,« Kivül: »Mein herzallerliebsten Weib Mária Pálffy zu Handen.« — 1594. Érsekújvárból november 21-kén: »Schreib mir doch, wie es unserm Steffel geet. Ich bin gesund« stb.

Később azonban a családi levelezés, kivéve az augsburgi rokonokkal, mindinkább magyar nyelven folyt; mikor pedig Mária fiai felserdültek, még a háztartásban és a közelebbi ismerősek körében is a magyar nyelv lett általában használva.

Az első, kikkel Fugger Mária Pálffy Miklósné magyarul közlekedett, gazdatisztjei voltak; azonban sokkal érdekesebb a külső levelezésnek mindinkább való magyarosodása.

P. o. egyik gazdatisztje Nagy Péter 1586. november 13-kán Aszódról urnőjéhez még németül irt, a következő címzés alatt: »Der Wolgebornen Frauen Anna Maria, Einer gebornen Freyherin von Weissenhorn vnd Bibersburg etc. meiner Gnädigen vnd gebietenden Frauen.« Aranyosi Pálnak 1604. Pozsonyból január 20-kán gazdasági dolgokban hozzá intézett jelentése, valamint számos más gazdasági irat azonban már egészen magyar.

Illésházy István 1594. márczius 16-kán Bazinból egészen német levelet irt neki, őt »Wolgeborne Frau Quatterin«-nek

¹⁾ Ezen, s a többi itt felemlített leveleknek eredetie a családi levelezés csomójában őriztetnek a gróf Pálffy család senioratusának pozsonyi levéltárában.

czimezvé, s többi közt azt írván: »Mein Weib lässt der Frauen willige dienst anzeigen.« Azonban 1600. »ex Bazin« június 6-án és több ezután irt leveleiben már a magyar nyelvet használja, a következő czimzéssel: »Ez lewel adassék az nagisagos Fukkar Marianak asszonnak és nekem byzodalmas asszonjomnak és atyámfiaának«; — és 1601. »Hodolod«-ból ápril 14-kén: »Az Tekentetes és Nagisagos Fukkar Maria asszonnak es nekem bizodalmas asszonomnak es atyamfianak.«

Érdekes az ismeretes Báthory Erzsébet Nádasdy Ferencznének, a Csejtei vár urnőjének egy 1593-ból hozzá magyarul irt levele.¹⁾

Úgy szintén Thurzó Borbála, Thurzó György a későbbi nádor leánya, »Szomoliánt« május 17-én magyar levelet irt hozzá, magát »szeretettel is akaro szolgáló lianya grof Thurzo Borbála«-nak írván alá.

Magának Fugger Máriának magyar nyelven irt valamely levelét a gr. Pálffy család levéltárában nem találtam; s ilyet Deák Farkasnak a magyar hölgyek leveleit közé tevő munkájában is eredmény nélkül kerestem. E hiányt mindazáltal Keresztesi Papp Miklóznak »Történeti Lapok« című munkájából (I. köt. Kolozsvár, 1874. 38. l.) gondolom pótolhatónak, hol az eredetiből Pálffy Máriának egy, Vöröskőből 1613. október 13-kán özvegy Kornis Boldizsárnéhoz intézett levele közöltetik.

Miután Pálffy Miklós már 1600. ápril 23-án meghalt, őt neje Fugger Mária mint özvegy még 46 évig élte túl,

¹⁾ »Zolgalathunkath Iryok keynek. Myntly byzodalmas asszonyunknak az wr Istentol kynek mynd az kynek zerelmea gyermekywel egyetemben jo egessegeth kywanunk meg adathny. Istennek kyjelmes jo akarattyabol my ky leanykayunkal Egyetemben holnapy napon akarunk itth valo hazunktol a dunan thul atyol walo hazunkhoz induly, es menthünkben kydeth megh akaryok lathogattai. Isten azth adwan Ernünk, holnap esthwere otth lezünk Kyuel, es adgia Isten, hogi kydeth jo egesseghen eltesse, es tartsa megh az wr Isten Kydeth mynden jowaywal Egyetemben. Datum ex nostra Cheyte 12. die Augusti 1593. Elizabeth de Batthor sk. Kicül: Generosae et Magnificae dominae dominae Mariae Fugger liberae Baronissae in Kyrchperg et Veyssenhof, dominae nobis observandissimae. (Az egészen sajtókezűleg irt eredeti levél a gróf Pálffy Senioratus levéltárában.)

1646. május 29-én halván el. A Fugger háznak utolsó tagja volt, ki hazánk történetében szerepelt, s kitűnő erényei és előkelő jelleménél fogva azt a nagy tiszteletet kiérdemelte, melyel emlékéhez a gróf Pálffy család még ma is viseltetik. E tiszteletnek számos egyéb bizonyosságai közé számíthatók ama kétszárnyú emlékszekrény vagyis — mint mondják — siremlékminta, a mely Vöröskő várának régiségtárában maiglan is találtatik ¹⁾; s egy ezüst emlékérem, mely halála után tiszteletére veretett ²⁾.

S ezzel mai értekezésemet befejezván, úgy hiszem, hogy a Fuggerek jelentőségét hazánk történetében hármaz irányban, eléggé constatáltam. Történeti irodalmunkban épen e három irány nem volt eddig még kellőleg méltatva; s történetünkben a Fugger név is azért lett mindig csak bizonyos felhomályos felfogás szerint megemlítve. Magyarország bányászatának történetét irván, annak körében nagy érdemeikre már figyelmeztettem. S midőn ma vizsgálataimat anyagi érdekeink általánosabb történetére terjesztettem ki, azoknak eredményeit szintén a magyar történetkedvelő közönség figyelmébe ajánlom.

¹⁾ Archaeologiai Értesítő VI. köt. 1872. 199. és 200. II.

²⁾ Schoenvisner István, Notitia Hungaricae rei numariae, Buda 1801. 562. l. — Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani, III. rész. Pest, 1807., 23. l., a hol a III. rész 7-ik tábláján 50. sz. a. az érem rajza is találtatik.

A JÁSZKÚNOK NYELVE ÉS NEMZETISÉGE.

GYÁRFÁS ISTVÁN

LEV. TAGTÖL.

(Olvasta a II. osztálynak 1882. máj. 8. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.